

Encycl. O.

52

25.

STAMPFEL-FÉLE

ANYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

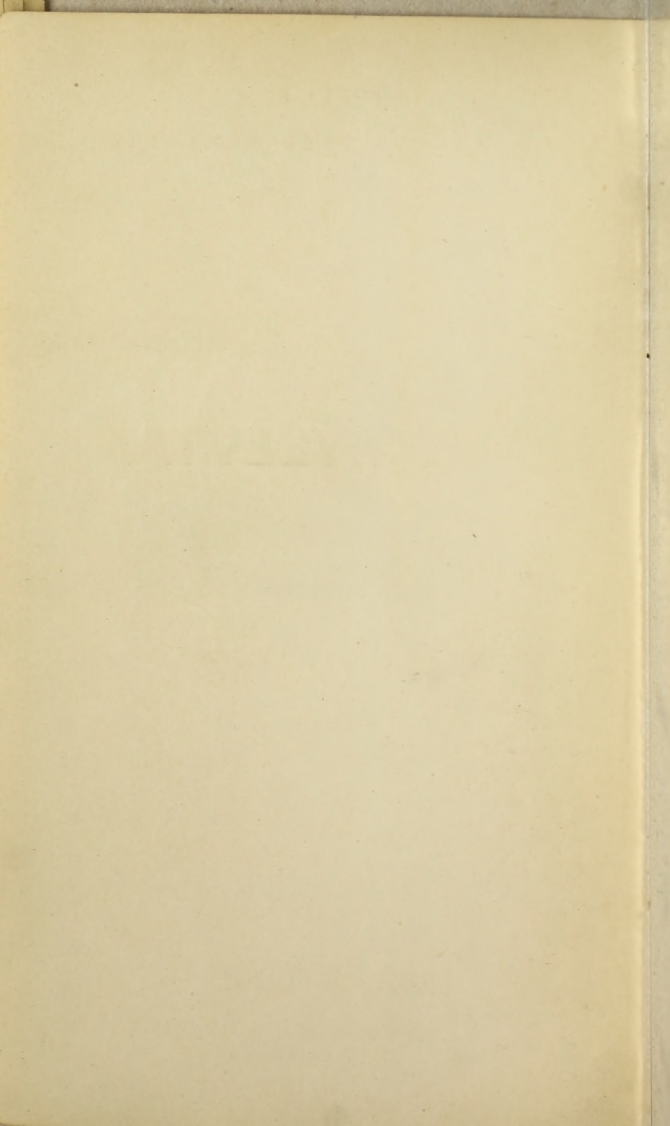
25.

Albrecht János

Német nyelvtan

Ára 30 Kr. 60 fill.

POZSONY - BUDAPEST
KIADJA
STAMPFEL K.

STAMPFEL-FÉLE

TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

— 25. —

KIS

NÉMET NYELVTAN.

IRTA

ALBRECHT JÁNOS.

POZSONY. 1899. BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A. Alaktan. (Formenlehre.)

ELSŐ RÉSZ.

Hangtan. (Lautlehre.)

I. FEJEZET.

A hangok. (Die Laute.)

1. §. Minden szó egy vagy több szótag-ból (die Silbe), minden szótag egy vagy több hang-ból (der Laut) áll.

Ama jegyeket, melyekkel a hangokat írásban jelöljük, betűk-nek (der Buchstabe) mondjuk.

A németek vagy a latin betűket használják, (mint mi magyarok, az olaszok, a francziák stb.), vagy az úgynevezett gót betűket, melyek sorrendje és alakja a következő:

A a, Ä ä, B b, C c, D d, E e,

F f, G g, H h, I i, J j,

K k, L l, M m, N n, O o,

P p, Q q, R r, S s, T t,

K k, L l, M m, N n, O o, Ö ö,

R r, S s, T t, U u, V v, W w,

F f, G g, H h, I i, J j, K k,

L l, M m, N n, O o, P p, Q q,

R r, S s, T t, U u, V v, W w,

X x, Y y, Z z, A a, B b, C c,

D d, E e, F f, G g,

H h, I i, J j, K k,

2. §. A hangok kétfélék. 1. Olyanok, melyek egymaguk képezhetnek szótagot; ezeket magánhangzóknak (der Selbstlaut) nevezzük. 2. Olyanok, melyek csak magánhangzóval képezhetnek szótagot; ezeket mássalhangzóknak (der Mitlaut) mondjuk.

I. A magánhangzók (die Selbstlaute) és változásaik.

3. §. A német nyelvnek vannak egyszerű és összetett magánhangzói.

Az egyszerűek a, e, i, o, u.

Az összetettek (der Doppellaut) ai, ei; au, eu.

Ige- és névragozás, valamint szóképzés közben *a*, *o*, *u* és *au* átváltoznak néha *ä*, *ö*, *ü* és *äu* hangzókká: pl. *das Land*, ország, *Länder*, országok; *der Wolf*, farkas, *Wölfe*, farkasok; *der Hund*, kutya, *Hündin*, nőstény k.; *ich laufe*, futok, *er läuft*, fut. Ezt a változást magát, úgy mint az általa keletkezett hangzót *Umlaut*-nak mondjuk.

Igeragozás- és szóképzésben néha *i* és *e*, továbbá *o* és *u* váltakoznak a töben. Ezt a változást törésnek (*Brechung*) mondjuk; pl. *sprechen*, *er spricht*, beszélni; *ich wurde*, lettem, *geworden*, lett.

A magánhangzóknak még előfordulók egyéb változásait (erős igék ragozásában és a belőlük származó szavakban) *Umlaut* neve alatt foglaljuk össze; pl. *finden*, találni, *fund*, gefunden; *der Findling*, talált gyermek; *der Fund*, a talált dolog.

4. §. Az egyszerű magánhangzók vagy hosszúak vagy rövidek, úgy mint a magyar nyelvben; csak-hogy míg a magyarban az ék mindig megmutatja, melyik magánhangzó hosszú, addig a német nyelvben hosszúságuk vagy rövidségük gyakran nincsen megjelölve.

Néha azonban a német nyelv is megjelöli a magánhangzó hosszúságát és pedig:

1. megkettőzteti az *a*, *e* és *o* magánhangzót pl. *das Haar*, haj; *die Beere*, bogyó; *das Moos*, moh.

2. *i* után *e*-t tesz, mely sohasem hallható; pl. *der Sieb*, a csapás.

3. az illető hangzó után *h* mássalhangzót tesz, mely szintén nem hallható; pl. *der Hahn*, kakas; *der Fehler*, hiba; *der Mohn*, mák; *ihm*, neki; *die Uhr*, óra; *die Mähne*, sörény; *der Böhme*, a cseh; *die Mühle*, malom.

Az összetett magánhangzók mindig hosszúak.

A magánhangzó rövidségét avval jelöli a német nyelv, hogy a reá következő mássalhangzót megkettőzteti, pl. *die Ratte*, patkány; *die Henne*, tyúk; *immer*, mindig; *voll*, tele; *stumm*, néma; *dürr*, száraz.

II. A mássalhangzók. (Die Mitslaute.)

5. §. A mássalhangzókat felsoroltuk az 1. §-ban. Az ott bemutatott egyszerű jegyű mássalhangzókon kívül még a következő összetett jegyűek fordulnak elő:

Ch, ch; Pf, pf; Ph, ph; Sch, sch; Sp, sp; St, st, ſ; Th, th; továbbá a következő kettőzöttek, pl. bb, dd, ff, gg, ll, mm, nn, pp, rr, ſſ és ſz, tt stb., kettős t helyett d, kettős z helyett s áll.

A mássalhangzók beosztása a következő :

		Ajak- hangok	Fog- hangok	Torok- hangok
Pillanatnyi mássalhang- zók	kemények	p	t, th	t, c, q
	lágyak	b	d	g
Folytonos mássalhang- zók	fuvók	kemé- nyek	f, v, ph	ſ, sch
		lágyak	w	j (h)
	folyé- konyak	valódi folyé- konyak		l, r
		orr- hangok	m	n

Jegyzet: pf, ſp, ft, r és z összetett hangzók (p+f, ſ+p, f+t, t+f, ſ+t) ch, ph, sch, b, th összetett jelűek, de csak egy hangot jelölnek.

II. FEJEZET.

A szótagok (die Silbe) és elválasztásuk.

6. §. Minden szónak annyi szótagja van, a hány (egyszerű vagy összetett) magánhangzója van, pl. *Nacht*, *éj* egyszótagú; *un=ge=hor=ſam*, *engedetlen* négyszótagú szó.

A szótagokat a sor végén rendesen úgy választjuk el, mint a hogyan lassan beszélve különítjük el őket egymástól, és pedig:

1. ha csak egy mássalhangzó áll két magánhangzó közt, a következő szótaghoz ejtjük és írjuk, pl. *ſie=ge*, *kecske*. Megjegyzendő, hogy ch, ph, sch,

ß, th, egy hangot jelölő összetett jegyek, tehát sem a beszédben, sem az írásban el nem különíthetők; pf, sp, it, d és k beszédben két hangnak ugyan, de írásban nem válnak el egymástól, pl. rei=ßen, rántani; Stör=che, gólyák; ge=schrieben, írott; wü=then, dühöngeni. — Tö=pfe, fazekak; Ano=spe, bimbó; Mei=ster, mester; Mü=de, szűnyog; bli=ßen, villámlani.

2. Ha két vagy több mássalhangzó áll két magánhangzó között, csak az utolsót írjuk a következő szótaghoz, pl. Stan=ge, rúd; ent=jeß=lich, szörnyű. Összetett szavakat nem a szótagolás szerint, hanem alkatrészeik szerint választunk el, pl. dar=um, azért; voll=enden, véghez vinni; ur=alt, ösrégi; hier=in, ebben; ein=ander, egymásnak.

A hangsúly. (Der Ton.)

7. §. Minden többtagú német szóban egy szótag emelkedik ki hangjával a többi közül. E hangsúlyozott szótag leggyakrabban a szónak a jelentését foglalja magába, és azért legfontosabb szótagja. E szótagot tőszótagnak mondjuk, pl. Dich=ter, költő; ent=schuld=igen, kimenteni.

Azok a szavak, a melyekben a hangsúly nincs a tőszótagon, a szóképzéstanban különösen meg vannak jelölve.

MÁSODIK RÉSZ.

Szótan. (Wortlehre.)

A szavak jelentősége szerint 10-féle beszédrész van:

1. Névelő (Geſchlechtswort).
2. Főnév (Hauptwort).
3. Melléknév (Eigenſchaftswort).
4. Névmas (Fürwort).
5. Számnév (Zahlwort).
6. Ige (Zeitwort).
7. Határozószó (Umſtandswort).
8. Elöljáró (Vorwort).
9. Kötőszó (Bindewort).
10. Indulatszó (Empfindungswort).

I. FEJEZET.

A főnév és a névelő. (Das Hauptwort und das Geschlechtswort.)

8. §. A főnevek vagy valóban létező vagy gondolt lényt vagy tárgyat jelölnek. Az előbbieket összevont (concrete), az utóbbiakat elvont (abstracte Hauptwörter) főneveknek mondjuk.

Az összevont főnevek lehetnek:

1. tulajdonnevek (der Eigennamen), azaz egy bizonyos lénynak vagy tárgynak nevei, pl. Goethe, Ungarn, Magyarország; József.

2. Köznevek (der Gattungsname), azaz több lény vagy tárgy közös neve, pl. die Mutter, anya; die Wiese, rét; das Haus, ház.

3. Gyűjtőnevek (der Sammelname), azaz valamely többség neve, melynek egyes részei nem viselik az egész nevét, pl. das Heer, a sereg; die Menge, a néptömeg.

4. Anyagnevek (der Stoffname), oly tárgyak nevei, melyek legkisebb része az egész nevét viseli, pl. das Wasser, a víz; das Gold, az arany.

Az elvont főnevek jelölhetnek cselekvést, pl. Schlag, az ütés; vagy állapotot, pl. die Krankheit, a betegség; vagy tulajdonságot, pl. die Güte, jóság.

Jegyzet. A német főneveket mindig nagy kezdőbetűvel írjuk.

Minden német főnévnel ügyelnünk kell: 1. nemére, 2. számára, 3. esetére, 4. ragozására.

A főnév neme. (Das Geschlecht.)

9. §. A német főnév himnemű (männlich), nőnemű (weiblich) vagy semleges (sächlich) lehet.

A német főnév nemének megjelölésére szolgál egy külön szó, a névelő, mely kétféle és pedig: 1. határozott (das bestimmte Geschlechtswort), mely már megnevezett, tehát ismeretes főnév előtt áll; 2. határozatlan (das unbestimmte Geschlechtswort), mely valamely meg nem határozott főnév előtt áll.*

* A főnév nemét csak szorgalmas gyakorlat és a szótár segítségével lehet megtanulni.

A határozott névelő: **der, az, a, himnenű, die** nőnemű, **das** semleges főnevek előtt.

A határozatlan névelő **ein, egy, himnemű, eine,** nőnemű, **ein,** semleges főnevek előtt.

A határozott névelő ragozása.

Egyes szám				Többes szám
himn.	nőn.	semlegesn.		mind a három nemben.
1. der	die	das	az, a	die
2. des	der	des		der
3. dem	der	dem		den
4. den	die	das		die

A határozatlan névelő ragozása.

1. ein	eine	ein	egy	nincs
2. eines	einer	eines		
3. einem	einer	einem		
4. einen	eine	ein		

Minden német főnévnek rendszerint csak egy neme van. Néhány főnévnek azonban kétféle neme van, de jelentése mindegyik nemben más. A legfontosabbak a következők:

Der Band, <i>a kötet</i>	das Band, <i>a szalag, a kötélék</i>
der Bauer, <i>a paraszt</i>	das Bauer, <i>a kalitka</i>
der Chor, <i>a karének</i>	das Chor, <i>a kórus</i>
der Erbe, <i>az örökös</i>	das Erbe, <i>az örökség</i>
der Heide, <i>a pogány</i>	die Heide, <i>a puszta, a mezőség</i>
der Hut, <i>a kalap</i>	die Hut, <i>az oltalom</i>
der Kunde, <i>a vevő</i>	die Kunde, <i>a hír</i>
der Leiter, <i>a vezető</i>	die Leiter, <i>a létra</i>
der Mast, <i>az árbóc</i>	die Mast, <i>a hízalás</i>
der Reis, <i>a rizs</i>	das Reis, <i>a rózse, a gally</i>
der Schild, <i>a pajzs</i>	das Schild, <i>a czimertábla</i>
der See, <i>a tó</i>	die See, <i>a tenger</i>
die Steuer, <i>az adó</i>	das Steuer, <i>a hajó kormány</i>
der Stift, <i>a szeg</i>	das Stift, <i>a zárda</i>
der Thor, <i>a balga</i>	das Thor, <i>a kapu</i>
der Verdienst, <i>a kereset</i>	das Verdienst, <i>az érdem.</i>

10. §. **A főnév száma.** A német főnév száma (die Zahl) kétféle :

1. egyes szám (die Einzahl), ha egy tárgyról szólunk ; 2. többes szám (die Mehrzahl), ha több egynemű tárgyról van szó.

A többes szám képzése különféle :

1. Az egyes szám teljesen egyforma a többes számmal, pl. der Engel, *angyal*, die Engel.

2. A többes számban Umlaut áll be, pl. der Vater, *az atya*, die Väter; die Mutter, *az anya*, die Mütter.

3. Az egyes szám tövéhez járul :

a) =e rag és pedig Umlaut nélkül, pl. der Hund, *a kutya*, die Hunde; der Tisch, *az asztal*, die Tische.

b) =e rag és Umlaut, pl. die Bank, *pad*, Bänke.

c) =er rag Umlaut nélkül, pl. das Kind, *a gyermek*, die Kinder.

d) =er rag és Umlaut, pl. das Band, *a szalag*, die Bänder.

e) =n vagy =en rag (Umlaut soha sincs), pl. der Knabe, *a fiú*, die Knaben; der Mensch, *az ember*, die Menschen.

Minden német főnév rendesen csak egyféleképpen képezi többes számát; van azonban eset arra is, hogy egy főnévnek kétféle többes száma van, ilyenkor a jelentésük is kétféle szokott lenni, pl. das Band, *a szalag*, die Bänder, *a szalagok*; die Bande, *a bilincsek*; der Mann, *a férj*, die Männer, *a férfiak*; die Mannen, *a harcosok*; das Land, *az ország*, die Länder, *az országok* és költőileg épen ily jelentéssel, die Lande; der Ort, *a hely*, die Orte, *a helyek*; die Örter, *a helységek*; das Wort, *a szó*, die Wörter, *a szavak*; die Worte, *a mondasok*.

Van főnév, mely jelentésénél fogva többes számba nem tehető, pl. der Hunger, *éhség*; die Faulheit, *lustaság*.

Más főnevek pedig csak a többes számban fordulnak elő, pl. die Eltern, *a szülők*.

11. §. **A főnév esetei.** (Der Fall.) A főnév a mondatnak egyéb szavaihoz bizonyos viszonyba lép, a melynek kifejezésére az esetek szolgálnak. A németben négy esetet különböztetünk meg :

- a) Az első (Werfall) az alanynak,
 - b) a második (Wessenfall) a birtokos jelzőnek,
 - c) a harmadik (Wemfall) a részes határozónak,
 - d) a negyedik (Wenfall) a mondat tárgyának
- esete.

A négy eset képzését, egyes és többes számban, a főnév ragozásának (die Abänderung) mondjuk.

A névelőket főnevükkel együtt ragozzuk; mindig ugyanabban az esetben állanak, mint az a főnév, a melyhez tartoznak.

12. §. **A főnév ragozása.** (Die Abänderung.)
A német nyelvben háromféle ragozást különböztetünk meg és pedig:

1. A mely főnév az egyes szám második esetében vagy rag nélkül marad, vagy =*s*, =*es* ragot vesz fel, többes számát pedig vagy rag nélkül vagy =*e*, =*er* raggal képezi, az erős ragozáshoz tartozik.

2. A mely főnév egyes számú második esetét és többes számát =*n* vagy =*en* raggal képezi, a gyenge ragozáshoz tartozik.

3. A mely főnév az egyes számban az erős, a többes számban a gyenge ragozáshoz sorolható, a vegyes ragozáshoz tartozik.

I. Erős ragozás.

1. Himneműek.

a) Umlaut nélkül a többes számban.

Egyes szám.

Többes szám.

- 1. Der Meister, *a mester*
- 2. des Meister=*s*
- 3. dem Meister
- 4. den Meister

- die Meister
- der Meister
- den Meister=*n*
- die Meister.

- 1. Der Arm, *a kar*
- 2. des Arm=*es*
- 3. dem Arm=*e*
- 4. den Arm

- die Arm=*e*
- der Arm=*e*
- den Arm=*en*
- die Arm=*e*.

- 1. Der Leib, *a test*
- 2. des Leib=*es*
- 3. dem Leib=*e*
- 4. den Leib

- die Leib=*er*
- der Leib=*er*
- den Leib=*ern*
- die Leib=*er*.

b) Umlaut-tal a többes számban.

Egyes szám.

Többes szám.

1. Der Vogel, <i>a madár</i>	die Vögel
2. des Vogel=s	der Vögel
3. dem Vogel	den Vögel=n
4. den Vogel	die Vögel.
1. Der Aht, <i>az ág</i>	die Äst=e
2. des Aht=eš	der Äst=e
3. dem Aht=e	den Äst=en
4. den Aht	die Äst=e.
1. Der Wurm, <i>a féreg</i>	die Würm=er
2. des Wurm=eš	der Würm=er
3. dem Wurm=e	den Würm=ern
4. den Wurm	die Würm=er.

2. Nőneműek.

a) Umlaut nélkül a többes számban.

1. Die Kenntniß, <i>az ismeret</i>	die Kenntniß*=e
2. der Kenntniß	der Kenntniß=e
3. der Kenntniß	den Kenntniß=en
4. die Kenntniß	die Kenntniß=e.

b) Umlaut-tal a többes számban.

1. Die Tochter, <i>a leány</i>	die Töchter
2. der Tochter	der Töchter
3. der Tochter	den Töchter=n
4. die Tochter	die Töchter.
1. Die Luft, <i>a levegő</i>	die Lüft=e
2. der Luft	der Lüft=e
3. der Luft	den Lüft=en
4. die Luft	die Lüft=e.

3. Semlegesek.

a) Umlaut nélkül a többes számban.

1. Das Mittel, <i>az eszköz</i>	die Mittel
2. des Mittel=s	der Mittel
3. dem Mittel	den Mittel=n
4. das Mittel	die Mittel.

* A kettős f csak helyesírási változás.

Egyes szám.

Többes szám.

1. Das Jahr, <i>az esztendő</i>	die Jahr=e
2. des Jahr=es	der Jahr=e
3. dem Jahr=e	den Jahr=en
4. das Jahr	die Jahr=e.
1. Das Feld, <i>a mező</i>	die Feld=er
2. des Feld=es	der Feld=er
3. dem Feld=e	den Feld=ern
4. das Feld	die Feld=er.

b) Umlaut=tal a többes számban.

1. Das Haus, <i>a ház</i>	die Häu=er
2. des Hau=es	der Häu=er
3. dem Hau=e	den Häu=ern
4. das Haus	die Häu=er.

II. Gyenge ragozás.

I. Himneműek.

1. Der Knabe, <i>a fiú</i>	die Knabe=n
2. des Knabe=n	der Knabe=n
3. dem Knabe=n	den Knabe=n
4. den Knabe=n	die Knabe=n.
1. Der Mensch, <i>az ember</i>	die Mensch=en
2. des Mensch=en	der Mensch=en
3. dem Mensch=en	den Mensch=en
4. den Mensch=en	die Mensch=en.

III. Vegyes ragozás.

I. Himneműek.

1. Der Better, <i>az unokatestvér</i>	die Better=n
2. des Better=s	der Better=n
3. dem Better	den Better=n
4. den Better	die Better=n.
1. Der Strahl, <i>a sugár</i>	die Strahl=en
2. des Strahl=es	der Strahl=en
3. dem Strahl=e	den Strahl=en
4. den Strahl	die Strahl=en.

2. Nőneműek.

Egyes szám.

Többes szám.

1. Die Feder, <i>a toll</i>	die Feder= n
2. der Feder	der Feder= n
3. der Feder	den Feder= n
4. die Feder	die Feder= n
1. Die Frau, <i>az asszony</i>	die Frau= en
2. der Frau	der Frau= en
3. der Frau	den Frau= en
4. die Frau	die Frau= en .

3. Semlegesek.

1. Das Auge, <i>a szem</i>	die Auge= n
2. des Auge= s	der Auge= n
3. dem Auge	den Auge= n
4. das Auge	die Auge= n
1. Das Ohr, <i>a fül</i>	die Ohr= en
2. des Ohr= es	der Ohr= en
3. dem Ohr= e	den Ohr= en
4. das Ohr	die Ohr= en .

E főnév Mann, ha összetételben fordul elő, pl. der Kaufmann, *a kereskedő*, többes számát így képezi: die Kaufleute, *a kereskedők*.

Kivételek. Das Herz, a szív, ragozása: egyes szám. 2. des Herz=**ens**, 3. dem Herz=**en**, 4. das Herz; többes száma rendes: die Herzen stb.

Der Friede, a béke, der Funke, a szikra, der Gedanke, a gondolat, der Glaube, a hit, der Haufe, a halmaz, der Name, a név, der Same, a mag, der Wille, az akarat, az egyes szám 2. esetében =**ns**, minden egyéb esetben, =**n** ragot kapnak.

13. §. A tulajdonneveket (személy és földrajzi nevek) rendszeren névelő nélkül ragozzuk. Ragjuk csak a második esetben van (=s néha =**ens**), pl. London, Londons; Karl, Karls; Franz, Franzens; Marie, Mariens.

Ha névelővel állanak, ez a rag is elesik.

Helynevek második esetét helyettesítheti e kitétel: von München, von Ungarn.

Egyes tulajdonnevek csak névelővel állanak, pl. die Alpen, *az Alpések*; die Karpathen, *a Kárpátok*; die Schweiz, *Svájc*; die Türkei, *Törökország*.

Néhány tulajdonnév megtartja a második esetben eredeti (pl. latin) ragozását, pl. *Christi Geburt, Krisztus születése.*

Ha a vezetéknévet megelőzi a keresztnév, csak a vezetéknévet ragozzuk, pl. *Friedrich Schillers Gedichte, Schiller Frigyes költeményei.*

Ha valamely cím névelő nélkül előzi meg a tulajdonnevet, csak az utóbbit ragozzuk, pl. *die Krönung König Ludwigs, Lajos király koronázása;* ha pedig névelős cím áll a tulajdonnév előtt, csak a címet ragozzuk, pl. *der Tod des Königs Ludwig, Lajos király halála.*

14. §. A német nyelvben sok idegen származású szót alkalmaznak, melyek ragozásáról megjegyezzük, hogy

A) a nőnemű idegen szók a vegyes ragozást követik, pl. *die Universität, a tudományegyetem;* többes: *die Universitäten.*

B) a himneműek és semlegesek: a) az erős ragozás szerint mennek, pl. *der Officier, des Officiers, die Officiere, a katonatiszt; das Ventil, des Ventiles, die Ventile, a szelelő.*

b) a gyenge ragozást vették fel, pl. *der Student, des Studenten, die Studenten, a tanuló.*

c) a vegyes ragozást követik, pl. *der Doctor, des Doctors, die Doctoren.*

Vannak oly idegen szók, melyek a többes számot a németben ugyanolyan ragokkal képezik, a milyenekkel e szavak az illető nyelvben képezik többesüket, pl. *das Verbum, die Verba, az ige; der Lord, die Lords, a lord.*

II. FEJEZET.

A melléknév. (Das Eigenschaftswort.)

15. §. A melléknév a főnév tulajdonságát jelöli. A melléknév, ha főnév előtt áll, a ragozásnak alá van vetve; ha azonban a mondatban mint állítmányi kiegészítő, vagy mint módhatározó áll, (mely a németben külsőleg nem különbözik a melléknév tövétől), akkor változatlan marad.

16. §. A (jelzői) melléknév főnévével megegyezik nemből, számból és esetben. Ragozása mint a főnévé

erős, gyenge vagy vegyes; csakhog, míg a főnév csak egy ragozáshoz tartozik, addig minden melléknév mind a három ragozás szerint ragozható.

1. Ha csak melléknév áll a főnév előtt, akkor nem csak a főnév tulajdonságát, hanem a főnév nemét is mutatja, ez pedig úgy történik, hogy a melléknév tövéhez (c kötőhangzó közvetítésével) a határozott névelő ragjai járulnak hozzá. A melléknév e ragozását **erős ragozásnak** mondjuk, pl.

Egyes szám.

Himn.	nőn.	seml.
1. Gut= er Wein, <i>jó bor</i>	gut= e Mutter, <i>jó anya</i>	gut= es Feld, <i>jó föld</i>
2. gut= es (en) Weines	gut= er Mutter	gut= es (en) Feldes
3. gut= em Weine	gut= er Mutter	gut= em Felde
4. gut= en Wein	gut= e Mutter	gut= es Feld.

Többes szám.

1. gut=**e** Weine, Mütter, Felder
2. gut=**er** Weine, Mütter, Felder
3. gut=**en** Weinen, Müttern, Feldern
4. gut=**e** Weine, Mütter, Felder.

A melléknév megtartja erős ragozását akkor is, ha előtte oly szó áll, mely végződésével nem mutatja meg a főnév nemét, mint: viel, pl. viel reife Obst, sok érett gyümölcs.

2. Ha a melléknévet a határozott névelő előzi meg, mely a főnév nemét egészen határozottan mutatja, a melléknév az egyes szám 1. esetében (mind a három nemben) és a nőnemű és semleges 4. esetében **e**-ragot, minden többi esetben **n**-ragot kap. A melléknév e ragozását **gyenge ragozásnak** mondjuk.

Egyes szám.

Himn.	nőn.	seml.
1. Der brav= e Mann	die brav= e	das brav= e Kind
2. des brav= en Mannes	der brav= en	des brav= en Kindes
3. dem brav= en Manne	der brav= en	dem brav= en Kinde
4. den brav= en Mann	die brav= e	das brav= e Kind.

Többes szám.

1. Die	} brav= en	{	Männer, Schülerinnen, Kinder
2. der			Männer, Schülerinnen, Kinder
3. den			Männern, Schülerinnen, Kindern
4. die			Männer, Schülerinnen, Kinder.

A melléknév akkor is követi a gyenge ragozást, ha oly szó áll előtte, melyet ép úgy ragozunk, mint a határozott névelőt s mely ennélfogva épen úgy megmutatja a főnév nemét és esetét, mint amaz, pl. *dieſer franke Mann*, *ez a beteg férfi*; *jeneſ arme Kind*, *az a beteg gyermek*; *dieſelbe alte Geſchichte*, *ugyanaz a régi hiſtória*.

2. Ha a melléknévet a határozatlan névelő előzi meg, mely az első esetben nem mutatja meg a főnév nemét, (a nőnem kivételével), a melléknév az egyes szám első esetében felveszi a határozott névelő végződését, azaz az erős ragozást mutatja; a határozatlan névelő többi eseteinek ragjai olyanok, mint a határozott névelő ragjai, a mi fölöslegessé teszi a melléknév erős ragozását és ennélfogva a többi esetet a gyenge ragozás szerint képezzük. A többes számban elesik a határozatlan névelő és a melléknév az erős ragozás szerint ragozandó. A melléknév e ragozását **vegyes ragozásnak** mondjuk.

Egyes szám.

Himn.	nőn.	seml.
1. Ein ho ^h =er Baum,	eine ſtar ^k =e	ein alt=es Hauſ,
magas fa	erős fal	régi ház
2. eineſ ho ^h =en Baumeſ	einer ſtar ^k =en	eineſ alt=en Hauſeſ
3. einem ho ^h =en Baume	einer ſtar ^k =en	einem alt=en Hauſe
4. einen ho ^h =en Baum	eine ſtar ^k =e	ein alt=es Hauſ.

A melléknév a vegyes ragozást mindannyiszor követi, valahányszor a határozatlan névelőhöz hasonló ragozású szó előzi meg, pl. *mein*, *meine*, *mein*, *az én . . . m*; *ſein*, *ſeine*, *ſein*, *egy . . . ſem*, *ſtb.* Ez utóbbi szavakkal többes szám is képezhető és a melléknév ragozása a többes számban gyenge lesz.

A melléknév önállóan is állhat, mint főnév, a mikor valamely névelő előzi meg. A határozott névelő után a gyenge, a határozatlan névelő után a vegyes ragozást követi, pl. *der Arme*, *deſ Armen*, *a ſzegény (ember) ſtb.*; *ein Armer*, *eineſ Armen*, *ſtb.*

17. §. **A melléknév fokozása.** (*Die Steigerung.*) A tulajdonságot valamely tárgynak egyszerűen tulajdoníthatjuk, a nélkül, hogy más tárgy ugyanazon tulajdonságával összehasonlítanók, pl. *der ſurze Stri^{ch}*, *a rövid kötél*; *die ſurze Gaſſe*, *a rövid utca*; *daſ ſurze Bett*, *a rövid ágy*. Ez az alapfok.

Összehasonlítva két tárgy ugyanazon tulajdonságát, találhatjuk, hogy az egyikben a tulajdonság nagyobb vagy kisebb mértékű, pl. a hosszabb folyó stb. Ez a közép fok.

Ha végre valamennyi, ugyanazon tulajdonságú tárgyak közül, az egyik leginkább vagy legkevésbé bírja a kérdéses tulajdonságot, a felső fokot nyerjük, pl. *a leghosszabb éj*.

A közép fokot a németben úgy képezzük, hogy a melléknév tövéhez csatoljuk az *=r* vagy *=er* ragot. Némely melléknév *Umlaut*-ot is kap.

A felső fokot úgy képezzük, hogy a melléknév tövéhez az *=st*, *=st* ragot tesszük; az *Umlaut* beáll itt is, ha a közép fokban beállott, pl. *raſch*, *gyors*, *raſch=er*, *gyorsabb*, *raſch=st*, *leggyorsabb*; *Umlaut*-tal *arm*, *szegény*, *ärm=er*, *szegényebb*, *ärm=st*, *legszegényebb*.

A következő melléknevek fokozása rendhagyóságokat mutat:

hoch, *magas*, *höch=er*, *höch=st*, (*hoch* és *höch*-töből),
nahe, *közel*, *näh=er*, *näch=st*, (*nah* és *nach*-töből),
gut, *jó*, *besser*, *best*, (különféle töből),
viel, *sok*, *mehr*, *meist*, (különféle töből),
wenig, *kevés*, *minder*, *mindest*, *silányabb*, de
weniger, *kevesebb* és *wenigst* is.

A közép- és felső fok ép úgy ragozható, mint az alapfok, pl. *der tiefe Graben*, *a mély árok*; *tieferer Sinn*, *mélyebb értelem*, *ein weiterer Weg*, *távolabbi út*, *eine ältere Ausgabe*, *régebbi kiadás*, *neueste Nachricht*, *legújabb hír*, *der längste Tag*, *a leghosszabb nap* (lásd a 36. §. 3).

18. §. A német melléknév töve egyszersmind módhatározó, s ez mint a melléknév fokozható; esetragot azonban soha sem vehet fel, pl. *Die Amfel ſingt ſchön*, *die Lerche ſingt ſchöner*, *die Nachtigall ſingt am ſchönſten*, *a rigó szépen*, *a pacsirta szebben*, *a fülemüle a legszebben énekel*. A határozó felsőfoka *an*, *auf* vagy *zum* elüljáróval áll ily módon: *am ſchönſten*, *a legszebben*, *auf's beſte*, *a legjobban*, *zum mindeſten*, *legalább*; előfordul azonban elüljáró nélkül is: pl. *äußerſt gefährlich*, *szerfölött veszedelemes*. Néhány határozó *=enſ* képzőt teszi még a felsőfokhoz, pl. *höchſt=enſ*, *legfeljebb*, *beſt=enſ*, *legjobban*.

Rendhagyólag, azaz különböző tövekből képezik a fokokat a következő határozók:

balb, nemsokára, eher, előbb, am ehesten, legelőbb, gern, szívesen, lieber, szívesebben, am liebsten, legszívesebben.

III. FEJEZET.

A névmás. (Das Fürwort.)

10. §. A névmás helyettesíti a főnevet, melynek gyakori ismétlése beszédünket nehézkesé tenné.

A névmások lehetnek: 1. személyes, 2. birtokos, 3. mutató, 4. kérdő, 5. vonatkozó, 6. határozatlan névmások.

1. Személyes névmások. (Persönliche Fürwörter.)

A személyes névmások személynevet (a harmadik személyűek tárgynevet is), helyettesítenek. Megkülönböztetjük a beszélő (első), a megszólított (második) és a szóban forgó (harmadik) személyt.

Az első személy névmása: *ich, én* } nemi különbség
a másodiké *du, te* } nélkül

a harmadiké hímn. *er*, nőn. *sie*, seml. *es*,

a többesben 1. személy: *wir, mi* } nemi különbség
2. " *ihr, ti* } nélkül
3. " *sie,ők* }

A személyes névmások ragozhatók. Ragozásuk a következő:

Első személy.

Egyes szám.

Többes szám.

1. <i>ich, én</i>	<i>wir, mi</i>
2. <i>mein</i> vagy <i>meiner, rólam,</i>
<i>irántam, érettem</i>	<i>unser, érettünk, rólunk,</i>
<i>közülünk,</i>
3. <i>mir, nekem</i>	<i>uns, nekünk</i>
4. <i>mich, engem</i>	<i>uns, bennünket.</i>

Második személy.

1. <i>du, te</i>	<i>ihr, ti</i>
2. <i>dein</i> v. <i>deiner, (rólád stb.)</i>	<i>euer, (rólátok s hasonlók.)</i>
3. <i>dir, neked</i>	<i>euch, nektek</i>
4. <i>dich, téged</i>	<i>euch, titeket.</i>

Harmadik személy.

Himn.	Egyes szám nőn.	semleges	Több. szám.
1. er, <i>ő</i>	ſie	eſ, <i>az</i>	ſie, <i>ők</i>
2. ſein, ſeiner	ihrer	ſein, ſeiner <i>róla, érte</i> stb.	ihrer, <i>róluk,</i> <i>irántuk</i>
3. ihm, <i>neki</i>	ihr	ihm	ihnen, <i>nekik</i>
4. ihn, <i>őt</i>	ſie	eſ	ſie, <i>őket.</i>

A harmadik személy névmásának többes száma egyszersmind az udvariás megszólítás névmása, csak-hogy ilyenkor nagy kezdő-betűvel irandó.

N. Sie, *Ön, Kegyed, Uraságod*

G. Ihr

D. Ihnen

A. Sie.

Megjegyzendő, hogy ez a névmás, ha mindjárt egy személyre vonatkozik is, mégis többes számú alanynak tekintendő és a hozzá való állítmány a többes szám 3. személyébe teendő, pl. *Ön ír* = Sie ſchreiben.

20. §. A személyes névmás még mint visszaható névmás is szerepel; visszaható névmás áll, ha a cselekvés magára az alanyra visszahat pl. *kiméld (te) magadat* = ſichone (du) dich.

E névmásnak csak 3. és 4. esete van, mely az első és második személyben olyan mint a személyes névmásé; a harmadik személy minden nemében, számában és mindkét előforduló esetében ſich pl. er (ſie eſ) ſichämt ſich, *szégyenli magát*; ſie ſichämen ſich, *szégyenlik magukat*; Sie ſichämen ſich, *Ön szégyenli magát.* — Mind a személyes, mind a visszaható névmás minden esetében hozzá lehet tenni e névmást ſelbſt vagy ſelber (maga), ha a kifejezésnek nyomatékot akarunk kölcsönözni, pl. ich ſelbſt, *magam*; unſ ſelbſt, *magunkat.*

2. A birtokos névmások. (Beſitzanzeigende Fürwörter.)

21. §. A birtokos névmás valamely személyt vagy tárgyat valamely személy vagy tárgy tulajdonának mond.

Az 1. személy birtokát jelöli: mein, meine, mein, *az én . . . m.*

A 2. személy birtokát jelöli: *dein, deine, dein, a te . . . d.*

A 3. személy (himnemű személy és tárgy vagy semleges tárgy) birtokát jelöli: *sein, seine, sein, az ő . . . ja.*

A 3. személy (nőnemű személy vagy tárgy) birtokát jelöli: *ihr, ihre, ihr, az ő . . . ja, je.*

A többesben a 1. személy birtokát jelöli: *unser, unsere, unser, a mi . . . nk.*

A 2. személy birtokát jelöli: *euer, euerer, euer, a ti . . . tok.*

A 3. személy birtokát jelöli: *ihr, ihre, ihr, az ő . . . uk.*

E birtokos névmások ragozása az egyes számban teljesen megegyezik a határozatlan névelő ragozásával; a többes számban a határozott névelő ragozását követik, pl.:

Egyes szám.		Többes szám.	
Himn.	nön.	seml.	
1. sein	seine	sein	seine
2. seines	seiner	seines	seiner
3. seinem	seiner	seinem	seinen
4. seinen	seine	sein	seine.

A birtokos névmás mint jelző főnévével szemben, számban és esetben megegyezik.

A birtokos névmás melyik alakja veendő, ha a birtokos harmadik személyű, attól függ, mily nemű a birtokos, pl. *Der Vater liebt seinen Sohn und seine Tochter, az atya szereti fiát és leányát; die Mutter liebt ihren Sohn und ihre Tochter, az anya szereti fiát és leányát.*

A birtokos névmás állhat főnévképen is; ilyenkor maga elé veszi a határozott névelőt és gyakran hosszabbított alakban áll. *Das ist der meine, vagy meinige; ép úgy der deine, jeinige, ihrige, unsrige, eurige.* Mind a két alak a gyöngé ragozást követi.

3. A mutató névmások. (Hinweisende Fürwörter.)

22. §. A mutató névmások valamely (közelebbi vagy távolabbi) névre utalnak; a mondatban erős hangsúlyuk van.

A mutató névmások a következők:

der, die, das, *ez*; dieser, diese, diese, *ez emez*; jener, jene, jenes, *az, amaz*; jolcher, jolche, jolches, *ilyen, olyan*; (rendesen ein jolcher, eine jolche, ein jolches), derjenige, diejenige, dasjenige, *az, amaz*; derselbe, dieselbe, dasselbe, *ugyanaz*.

E névmások melléknévképen (azaz valamely főnévvel) vagy főnévképen (tehát függetlenül) alkalmazhatók.

Ragozásukra nézve meg kell jegyezni, hogy der, die, das, a névelő ragozását követi; de ha függetlenül áll, az egyes szám 2. esete: dessen, deren, dessen — és a többesben a 2. eset derer (deren), a 3. eset denen. A névelőtől még erős hangsúlyával is különbözik.

Dieser, jener és jolcher a határozott névelő ragozását követik (minden nemben); jolcher leggyakrabban a határozatlan névelő után áll; ilyenkor a melléknév vegyes ragozása szerint megy; ha pedig megelőzi a határozatlan névelőt, ragozatlan töve áll, pl. jolch ein Sturm! *ilyen vihar!* jolch einen Sturm! *ily vihart!*

Derjenige és derselbe névmások első részét a határozott névelő ragozása szerint, második részöket gyengén ragozzuk, tehát: derjenige, dessenjenigen, demjenigen, denjenigen stb.

4. A kérdő névmások. (Fragende Fürwörter.)

23. §. A kérdő névmások valamely személyt vagy tárgyat vagy azok tulajdonságait kérdezik.

A kérdő névmások a következők:

1. wer? *ki?* was? *mi?*
2. welcher, welche, welches? *melyik?*
3. was für

{	einer, eine, eines, főnévileg	}	<i>milyen?</i>
{	ein? eine? ein? melléknévileg		

Az első általános kérdésben szerepel, a második egy személyt vagy dolgot kérdez, a harmadik tulajdonságot. Pl. Was hast du? *mid van?* Ein Buch (*könyv*). Was für eines? *Milyen?* Ein deutsches Buch, *egy német könyv*. Welches? *Melyik?* Die deutsche Sprachlehre. *A német nyelvtan*.

Ragozásuk a következő :

1. Wer? <i>ki?</i>	was? <i>mi?</i>
2. weissen?	weissen?
3. wem?	wem?
4. wen?	was?

wer? was? csak főnévképen áll, welcher és was für ein? (was für einer?) főnévileg és melléknévilleg.

Welcher? a határozott, was für ein? a határozatlan névelőt követi a ragozásban, was? ebben az összetett névmásban soha sem változik; wer? a a többes számba nem tehető; was für ein? többes száma was für? pl. was für Bücher? *milyen könyvek?*

5. Vonatkozó névmások. (Bezügliche Fürwörter.)

24. §. A vonatkozó névmások egy már megnevezett vagy megnevezendő személyre vagy tárgyra utalnak.

A vonatkozó névmások a következők :

der, die, das, a *ki, a mely;*
welcher, welche, welches, a *ki, a mely;*
wer, was, a *ki, a mi.*

E névmások rendesen függetlenül állanak; wer csak akkor áll, ha a szó, melyre vonatkozik, utána következik.

Der, die, das úgy ragozandó mint a mutató, wer és was mint a kérdő névmás; welcher ragozása ugyanaz mint a kérdőé, csak hogy a 2. eset nincs használatban; a hiányzó alakokat az egyes számban dessen, deren, dessen, a többes számban deren alakokkal pótoljuk.

6. Határozatlan névmások. (Unbestimmte Fürwörter.)

25. §. Valamely személy vagy tárgy jelölésére, melyet nem akarunk közelebbről meghatározni, a határozatlan névmásokkal élünk.

Személyek jelölésére szolgálnak : man, *az ember;* jemand, *valaki;* niemand, *senki;* jeder, *jedweder,*

jedermann, *mindenki*; einer, *valaki*; irgend einer, *valaki*; keiner, =e, =es, egy sem és jeglicher, =e, =es, *mindegyik*; einige, *néhányan*; etliche, *néhányan*.

Dolog jelölésre valók: etwas, *valami*; nichts, *semmi* s a fent elősoroltak semleges alakjai.

Man, jemand, niemand, jedermann és nichts csak függetlenül állanak; a többiek jelzőképen és függetlenül.

Man csak az 1. esetben használatos. 3. esetnek einem, 4. esetnek einen áll. Jemand, niemand, jedermann rendesen csak a 2. esetben kapnak (=es, =s) ragot. A többieket a határozott névelő szerint ragozzuk. — einige, etliche csak a többes számban, jeder, jedwedé és jeglicher csak az egyes számban fordul elő, többesük állé (határozatlan számnév).

IV. FEJEZET.

A számnév. (Das Zahlwort.)

26. §. A számnév a tárgyak mennyiségét vagy sorrendjét határozza meg; ha pontosan határozza meg a mennyiséget, határozott a számnév, ha pedig csak hozzávetőlegesen, határozatlan a számnév.

A határozott számnevek vagy tő- vagy sorszámnevek.

1. Tőszámnevek. (Grundzahlwörter.)

Ein, (einer, eine, eines, és ein, eine, ein) =	1	einundzwanzig	=	21
zwei =	2	zweiundzwanzig	=	22
drei =	3	dreißig	=	30
vier =	4	vierzig	=	40
fünf =	5	fünfzig	=	50
sechs =	6	sechzig	=	60
sieben =	7	siebzig	=	70
acht =	8	achtzig	=	80
neun =	9	neunzig	=	90
zehn =	10	hundert	=	100
elf =	11	zweihundert stb.	=	200
zwölf =	12	tausend	=	1000
dreizehn =	13	zweitausend stb.	=	2000
vierzehn stb. =	14	eine Million	=	1,000.000
zwanzig =	20	zwei Millionen	=	2,000.000

A tőszámnevek e kérdésre felelnek: *hány? wie viel?* Ragozásuk nagyon hiányos. Teljes ragozása (erős, gyenge és vegyes mind a három nemben) csak *ein, eine, ein*-nak van; *ein*-s ragozhatatlan.

Zwei és *drei* ragozása: 2. eset *zweier, dreier*; 3. eset *zweien, dreien*; 4. eset *zwei, drei*. Nem ragozzuk azonban e két számnevet sem, ha névelő vagy oly szó áll előttük, mely esetöket megmutatja, így pl. *zweien zu weit, ist dreien zu eng, a mi kettőnek bő, az háromnak szűk; de mit zwei Händen, két kézzel.*

Ide tartozik *beide, mind a kettő*; 2. eset *beider*; 3. eset *beiden*; 4. eset *beide*. Névelővel *die beiden* stb.

Hundert és *tausend* névelővel főnévként szerepelhetnek; *das Hundert, száza; das Tausend, ezre*, ragozásuk erős. *Die Million, a millió*, csak főnév, ragozása gyenge.

Jegyzet. A német tőszámnévhez tartozó főnév többes számba teendő, nem úgy mint a magyarban, hol az egyes szám a szabály, pl. *Drei Kinder, három gyermek; zehn Jahre, tíz esztendő; tausend Soldaten, ezer katona.*

27. §. Ha a tőszámnevek elé a *je* szócskát tesszük, az osztó számokat nyerjük (*distributive Zahlwörter*), a melyek ép annyiban ragozhatók mint a tőszámnevek, melyekből erednek.

Je ein, egy-egy, je zwei, kettő-kettő, je zehn, tíz-tíz stb. *je hundert, száz-száz.*

2. Sorszámnevek. (*Ordnungszahlwörter.*)

28. §. A sorszámnevek e kérdésre felelnek: *der, die, das wievielte, hányadik?*

A sorszámnevek rendesen a határozott névelővel állanak, előfordulnak azonban a határozatlannal és minden megelőző szó nélkül is. Alakjaik a tőszámnevekből erednek, a mennyiben 2—19-ig *-t*, 20-tól fogva *-st* képző járul a tőszámnévhez. Kivételes képzések: *der, die, das erste, az első; der andere, a másik; der dritte, a harmadik; a többi rendes, tehát: der zweite, a második; der vierte, der zehnte, der zwanzigste, der hundertste.* Valamely sor utolsó tagja: *der letzte, az utolsó; der letzte, az utóbbi.* Ragozásuk megegyezik a felső fok ragozásával, pl. *das vierte Gebot, a negyedik paran-*

csolat; ein fünfter Rad (am Wagen), ötödik kerék; sechster Theil, hatodik rész; 2. eset des vierten Gebotes; eines fünften Rades; sechster (en) Theiles stb.

3. Határozatlan számnevek. (Unbestimmte Zahlwörter.)

29. §. A határozatlan számnevek részint ragozhatók, mint: *aller, =e, =es, mind; mancher, =e, =es, némely, némelyik; mehrere, többen; viel, sok; wenig, kevés; jämmtlich, összes; ganz, egész;* (ez utóbbiak is felveszik az *=er, =e, =es*, végződést és a határozott névelő ragozását követik; ha a határozott névelő áll előttük, a melléknév gyenge ragozása szerint mennek); részint nem ragozhatók, mint: *etwas, valami; ein wenig, egy kevés; ein paar, egynéhány; genug, elég.* A ragozhatók tövei úgy is állhatnak, hogy ragot nem vesznek fel, pl. *wenig Volk, kevés nép.*

30. §. Az eddig felsorolt számnevekből a következő összetett számneveket lehet képezni, melyeknek egy része (szám)határozó.

a) A tőszámnevekből.

1. Sokszorosító számnevek. (Bervielfältigungszahlwörter.) A tő- vagy a határozatlan számnevekhez teszszük *=fach* képzőt: *ein=fach, egyszeres; zwei=fach, kétszeres* (e helyett így is mondjuk *doppelt*); *zehn=fach, tízszeres; vielfach, sokszoros.* (Kérdés: *wievielfach, hányszoros?*) Ragozásuk a melléknévé.

2. Faj jelölésre szolgáló számnevek. (Gattungszahlwörter.) A tő- és határozatlan számnévhez járul *=erlei* képző, pl. *ein=erlei, egyféle; zehn=erlei, tízfélé; manch=erlei, különféle.* — E számnevek ragozhatatlan melléknévképen állanak, pl. *mancherlei Äpfel, különféle alma.* (Kérdés: *wie vielerlei, hányféle?*)

3. Ismétlő számnevek. (Wiederholungszahlwörter.) Képzésük *=mal*, képzővel történik, pl. *ein=mal, egyszer, zehn=mal, tízszer, manch=mal, néhányszor, néha.*

Ezek határozók, tehát ragozhatatlanok. (Kérdés: *wie oft? hányszor?*)

b) A sorszámnevekből.

1. **Törtszámok nevei.** (Bruchzahlen.) A sorszámnévhez járul 3—19-ig a *=tel* képző (ebből der Theil, a rész), azontúl *=itel*; az így keletkező szó semleges főnév, pl. das *Drit=tel*, a *harmad*; das *Wanzig=itel*, a *huszad* (rész); $\frac{2}{5}$ *zwei Fünftel*, $\frac{3}{4}$ *drei Viertel*, 0-25 *fünfundzwanzig Hundertstel*. Megjegyzendő, hogy $\frac{1}{2}$ = ein *halb* (halbes), $1\frac{1}{2}$ = *anderthalb*, *másfél*; $2\frac{1}{2}$ = *dritthalb*, *harmadfél*; $4\frac{1}{2}$ = *fünfsthalb*, *ötödfél*.

2. A sor jelölésére szolgáló számhatározókat *=enſ* képzővel képezzük pl. *erst=enſ*, *először*; *dritt=enſ*, *harmadszor*, stb.

V. FEJEZET.

Az ige. (Das Zeitwort.)

31. §. Az ige cselekvést fejez ki, (melyet az alany vagy véghez visz, vagy mely rajta megy végbe), vagy állapotot jelöl.

Az igék beosztása. Jelentésük szerint az igék kétfélék.

1. Oly igék, melyek önmaguk fejeznek ki cselekvést s ennél fogva mint állítmány önállóan állhatnak. Ezeket az igéket önálló igéknek mondjuk. (Begriffszzeitwörter), pl. *die Mutter arbeitet*, *az anya dolgozik*.

2. Oly igék, melyek (rendesen) más igével összekötve állanak állítmányképen. Ezek a segédigék (Hilfszeitwörter), pl. *ich habe gelernt*, *tanultam*; *ich kann schreiben*, *tudok írni*.

Az önálló igék lehetnek: 1. Atható igék (transitive Zeitwörter), azaz olyanok, melyek fogalmuk kiegészítésére a 4. esetben álló tárgyat követelnek, pl. *ich liebe meine Mutter*, *anyámat szeretem*.

2. Nem átható igék (intransitive Zeitwörter), melyek nem 4. (hanem 2. vagy 3. vagy előljárós esetet vagy semmi kiegészítőt sem) vesznek maguk mellé.

3. Visszaható igék (reflexive Zeitwörter), melyeknek tárgya a visszaható névmás, pl. *ich wundere mich, csodálkozom*.*

4. Személytelen igék (unpersönliche Zeitwörter), melyek soha más alanyval nem állhatnak, mint a személyt nem jelentő *es* névmással, pl. *es blüht, villámlik*.

A segédigék lehetnek: 1. Időbeli segédigék (Hilfszeitwörter der Zeit), melyek más igék összetett időinek képzésére szolgálnak. Ilyen van három: *haben, sein, werden*.

2. Módbeli segédigék (Hilfszeitwörter der Ausdrucksweise), melyek a kötő és parancsoló mód körülírására vagy a beszéd egyéb árnyékolására szolgálnak. Ilyen van hét: *fönnen, képesnek lenni, tudni, -hat, -het; dürfen, szabad (nekem stb.), -hat, -het; sollen, kell (nekem), tartozom; müssen, kell (nekem), kényszerítve lenni; mögen, óhajtani, akarni; wollen, akarni; lassen, -tat, -tet, -at, -et*.

32. §. Az ige ragozása. (Die Abwandlung.) A német igék ragozásukra nézve két nagy csoportra oszlanak.

1. Oly igékre, melyeknek főhangzója az egész ragozásban nem változik, ezek a gyenge igék.

2. Oly igékre, melyeknek főhangzója változik (Ablaut-ot kapnak), ezek az erős igék.**

Mindkét fajta ige ragozásánál tekintetbe veendő:

1. az ige alakja (die Form);
2. módja (die Ausdrucksweise);
3. ideje (die Zeit);
4. száma (die Zahl);
5. személye (die Person).

1. Az ige alakja. (Form des Zeitwortes.)

1. Az ige alakja lehet: a) cselekvő (die thätige Form), mely azt jelenti, hogy az alany maga cselekszik, pl. *ich liebe, szeretek*.

b) szenvedő (die leidende Form), mely azt jelenti, hogy a cselekvés az alanyon megy végbe, pl. *ich werde geliebt, szerettetem, szeretnek engem*.

* Visszaható ige van kétféle: a) olyan mely csak a visszaható névmással állhat pl. *ich sehnen, kívánczoni*; b) olyan, mely a visszaható névmás nélkül is állhat, pl. *ich rühmen, dicsekedni, (rühmen, dicsérni)*.

** Oly igék, melyek alakjaikat részben az egyik, részben a másik igeragozás szerint képezik, vegyes igék, olyanok pedig, melyek alakjaik képzésében a rendes igeragozástól eltérnek, rendhagyó igék.

2. Az ige módja. (Die Ausjageweise.)

Az igeének módja háromféle: a) Jelentő mód (der Indicativ), ha valamit bizonyosnak, valónak mondunk.

b) Kötő mód (der Coniunctiv), ha állításunk bizonytalan, tartalma valami feltételhez van kötve.

c) Parancsoló mód (der Imperativ), ha nyilatkozatunk parancsot tartalmaz.

3. Az ige ideje. (Die Zeit.)

A cselekvés vagy akkor történik, a mikor beszélünk, azaz a jelenben (die Gegenwart), vagy már előbb, tehát a múltban történt (die Vergangenheit), vagy csak ezután, azaz a jövőben (die Zukunft) fog történni.

A cselekvés minden időben lehet folyamatos (tartós) vagy befejezett vagy beálló.

A német nyelvnek azonban nincsenek külön alakjai a beálló idők kifejezésére; a német igeének tényleg meglevő idői a következők:

1. (folyamatos) jelen (die Gegenwart);
2. (bevégezett jelen) múlt (die Vergangenheit);
3. folyamatos múlt, mely egyszersmind a német nyelv történeti múltja (die Mitvergangenheit);
4. bevégezett múlt (die Vorvergangenheit);
5. folyamatos jövő (die Zukunft);
6. bevégezett jövő (die Vorzukunft);

A jelen (die Gegenwart), a múlt (die Vergangenheit) és a jövő (die Zukunft) főidő, a többi három idő mellékidő.

Képzésükre nézve az idők egyszerűk, melyek segédige nélkül képezhetők (csak a jelen és a folyamatos múlt) és összetettek, melyeket segédigével képezünk.

Az igeének vannak névi alakjai is és pedig: 1. főnévi igenév a jelenben (die Nennform); 2. főnévi igenév a múltban; 3. a folytonos cselekvés (jelen) melléknévi igeneve (das Mittelwort der Gegenwart); 4. a bevégezett cselekvés (múlt) melléknévi igeneve (das Mittelwort der Vergangenheit).

4. Az ige száma. (Die Zahl.)

Ha az ige egy személy cselekvését fejezi ki, egyes számban (die Einzahl), ha több személy cselekvését jelzi, többes számban (die Mehrzahl) áll.

5. Az ige személyei. (Die Person.)

A cselekvést végezheti vagy szenvedheti:

1. A beszélő (első),
2. a megszólított (második),
3. a szóban levő (harmadik) személy.

E szerint mondjuk, hogy az ige első, második vagy harmadik személyű. Az ige személyének jelölésére a személyragokon kívül a személyes névmás szolgál, mely, ha főnév nincsen kitéve alanynak, rendes kísérvője a német igének.

A gyenge igeragozás.

33. §. A gyenge igeragozáshoz azok az igék tartoznak, melyek: 1. tövük hangzóját nem változtatják; 2. a folyamatos multat *=te*, 3. a végzett cselekvés (múlt) igenevét *ge=** előraggal és *=t* raggal

* A *ge=* előragot nem minden ige veszi fel, és a melyik felveszi, nem teszi mindig a szó elejére.

A) *ge=* előragot felveszik és a szó elejére teszik: 1. az egyszerű igék pl. *finden*, *gefunden*, *találni*.

2. Oly összetett igék, melyeknek első része soha el nem való hangsúlyos névszó, pl. *frühstücken*, *ge=frühstückt*, *reggelizni*.

B) A *ge=* előragot felveszik oly összetett igék is, melyek első része elválhatik az igétől; ezek az összetétel első része után illesztik be az előragot, pl. *losmachen*, *los=ge=macht*, *szabadítani*.

A *hinter=*, *über=*, *um=*, *unter=*, *wieder=*, szók, mint összetett igék első része, majd hangsúlyosak, majd hangsúly nélküliek; az első esetben felveszi igéjük a *ge=* előragot és e szócskák után helyezi, pl. *übersetzen*, *átkelni*, *über=ge=setzt*; a második esetben nem veszi fel, pl. *übersetzen*, *fordítani*, *übersetzt*.

C) Nem veszik fel az előragot: 1. a *be=*, *ent=*, *emp=*, *er=*, *ge=*, *miß=*, *ver=*, *zer=* előragokkal képzett vagy nem hangsúlyos névvel összetett igék, pl. *verlassen*, *elhagyni*.

2. az *=ieren* és *=eien* végzetű igék, pl. *studieren*, *studiert*, *tanulni*.

3. *werden*, *segédige*, valamely ige szenvedő ragozásában, pl. *ich bin geliebt worden*, *szerettek*.

képezik. Ezenkívül ragozás közben sem Umlaut, sem Brechung nem áll be soha. Hogy valamely igét ragozhassunk, szükséges az ige főalakjait ismernünk, a melyekből a többi képezhető. E főalakok a németben: 1. a főnévi igenév, melyet minden ige =**en** raggal képez; 2. a folyamatos múlt, mely a gyenge igéknél =**te** ragra végződik; 3. a múlt idő melléknévi igeneve, mely a gyenge igéknél =**t** ragra végződik és **ge**- előragot kap.

Igy például: $\text{mißch}=\text{en}$, *kevern*i,
 $\text{mißch}=\text{te}$, *kevert*em,
 $\text{ge}=\text{mißch}=\text{t}$, *kevert*.

I. Egyszerű idők.

Jelen idő. Gegenwart.

Jelentő mód.

Kötő mód.

$\text{Ich mißch}=\text{e}$, *keverek*
 $\text{du mißch}=\text{est}$
 $\text{er mißch}=\text{t}$
 $\text{wir mißch}=\text{en}$
 $\text{ihr mißch}=\text{t}$
 $\text{sie mißch}=\text{en}$

(*Daß*) $\text{ich mißch}=\text{e}$, *keverjek*
 $\text{du mißch}=\text{est}$
 $\text{er mißch}=\text{e}$
 $\text{wir mißch}=\text{en}$
 $\text{ihr mißch}=\text{et}$
 $\text{sie mißch}=\text{en}$.

Folyamatos múlt. Mitvergangenheit.

$\text{Ich mißch}=\text{te}$, *keverélk*, *kever-*
 $\text{du mißch}=\text{te}=\text{st}$ *tem*
 $\text{er mißch}=\text{te}$
 $\text{wir mißch}=\text{te}=\text{n}$
 $\text{ihr mißch}=\text{te}=\text{t}$
 $\text{sie mißch}=\text{te}=\text{n}$

(*Daß*) $\text{ich mißch}=\text{te}$, *kevernélk*
 $\text{du mißch}=\text{test}$
 $\text{er mißch}=\text{te}$
 $\text{wir mißch}=\text{ten}$
 $\text{ihr mißch}=\text{tet}$
 $\text{sie mißch}=\text{ten}$.

A kötőmód ezen alakja így is kifejezhető: ich würde loben , du würdest loben . A kötőmódnak ezt a körülírt alakját, a jelen idő feltételes módjának mondjuk, Képzésére nézve az összetett időkhöz tartozik.

Segéd ige nélkül képezi a német ige ezen kívül: a parancsoló módot, a folyamatos és bevégzett cselekvés melléknévi igenevét és a folyó cselekvés főnévi igenevét.

Parancsoló mód.

$\text{mißch}=\text{e}!$ *keverj!* $\text{mißch}=\text{et}!$ *keverjete!*
 Melléknévi igenév (foly.) $\text{mißch}=\text{end}$, *keverő*.
 Melléknévi igenév (múlt) $\text{gemißch}=\text{t}$, *kevert*.
 Főnévi igenév $\text{mißch}=\text{en}$, *kevern*i.

Atható igék e melléknévi igenév zu hozzátétele által lesz pl. zu miſchend, *keverendő*.

A főnévi igenév elé tehetünk névelőt, mi által főnévvé lesz és annak ragozását követi, pl. das Miſchen, des Miſchens, stb. A melléknévi igenevek főnév elé tehetők jelzőképen és ilyenkor a mellékevek ragozását követik. Főnév gyanánt is állhatnak, pl. ein Bittender, *egy kéregető*; die Trauernde, *a gyászoló*; Gefochtes, *főtt (dolog)*.

Összetett igék ragozása. Összetett igék ragozására nézve meg kell jegyezni, hogy az összetétel első része rendszerint hangsúlyos és ragozás közben (az egyszerű időkben és a parancsoló módban) igéjétől elválik, ha főmondatnak állítmánya. (Lásd az igék összetételéről szóló szabályokat a Nyelvtan 44. §. 3. pontja alatt.)

Az ily összetett igének ragozása, melynek első része elválik, a következő:

ausdehnen, *kitágítani*.

Jelentő mód.

Jelen idő.

Folyamatos mult.

ich dehne aus, *kitágítok*
du dehnst aus
er dehnt aus
wir dehnen aus
ihr dehnet aus
ſie dehnen aus

ich dehnste aus, *kitágítottam*
du dehnstest aus
er dehnste aus
wir dehnnten aus
ihr dehntet aus
ſie dehnnten aus.

Kötő mód.

ich dehne aus, *kitágítsak*
du dehnest aus
er dehne aus, stb.

ich dehnste aus, *kitágítanék*
du dehnstest aus
er dehnste aus stb.

Parancsoló mód.

dehne aus, *tágíts ki!*
dehnet aus, *tágítsatok ki!*

Mell. igenév (jelen) ausdehnend, *kitágító*
Mell. igenév (mult) ausgedehnt, *kitágított*.

E szabály gyenge és erős igék ragozásánál egyaránt érvényes.

II. Az összetett idők.

Az összetett időket az időbeli segédigék (lásd a 31. §.) segítségével képezzük. A segéd igék főnévi igenevei *haben*, *sein*, *werden*. Az első kettő ragozása rendhagyó. Egyszerű idők a következők:

Jelen idő. Gegenwart.

Jelentő mód

<i>haben.</i>	<i>sein.</i>	<i>werden.</i>
ich habe, <i>nekem</i>	ich bin, <i>vagyok*</i>	ich werde, <i>leszek*</i>
du hast <i>van*</i>	du bist	du wirst (<i>vmivé</i>)
er hat	er ist	er wird
wir haben	wir sind	wir werden
ihr habet	ihr seid	ihr werdet
sie haben	sie sind	sie werden.

Kötő mód.

Dafs	ich habe, <i>nekem</i>	ich sei, <i>legyek</i>	ich werde, <i>legyek</i>
	du habest <i>legyen</i>	du sei(e)st	du werdest (<i>vmivé</i>)
	er habe	er sei	er werde
	wir haben	wir seien	wir werden
	ihr habet	ihr seiet	ihr werdet
	sie haben	sie seien	sie werden

Folyamatos mult. Mitvergangenheit.

Jelentő mód.

ich hatte, <i>nekem</i>	ich war, <i>voltam</i>	ich wurde, <i>lettem</i>
du hattest <i>volt</i>	du warst	du wurdest (<i>vmivé</i>)
er hatte	er war	er wurde
wir hatten	wir waren	wir wurden
ihr hattet	ihr waret	ihr wurdet
sie hatten	sie waren	sie wurden

Kötő mód.

Dafs	ich hätte, <i>nekem</i>	ich wäre, <i>volnék</i>	ich würde, <i>lennék</i>
	du hättest <i>volna</i>	du wärest	du würdest (<i>vmivé</i>)
	er hätte	er wäre	er würde
	wir hätten	wir wären	wir würden
	ihr hättet	ihr wäret	ihr würdet
	sie hätten	sie wären	sie würden.

* A kitett magyar jelentés csak akkor felel meg, ha mint önálló igék állanak, vagy ha névi állitmány mellett mondatkapesok.

Parancsoló mód.

habe! *legyen neked!* sei! *légy!* werde! *légy! (vmivé)*
 habet! *legyen nektek!* seid! *legyetek!* werdet! *legyetek!*

jelen idő mellék. igeneve habend, seiend, werdend.

múlt idő mellék. igeneve gehabt, gewesen, geworden.

A gyenge igék összetett időit következő módon képezzük:

Múlt idő. Vergangenheit.

Jelentő mód.

Kötő mód.

ich habe	}	gemiſcht kevertem
du haſt		
er hat		
wir haben		
ihr habt		
ſie haben		

ich habe	}	gemiſcht kevertem legyen
du habeſt		
er habe		
wir haben		
ihr habet		
ſie haben		

Jegyzet. Haben igét alkalmazzuk rendesen az átható, visszaható és személytelen igéknél. A nem átható igéket gyakran ſein segédigével ragozzuk, pl.

ich bin	}	gereiſt utaztam
du biſt		
er iſt		
wir ſind		
ihr ſeid		
ſie ſind		

ich ſei	}	gereiſt utaztam legyen
du ſeiſt		
er ſei		
wir ſeien		
ihr ſeiet		
ſie ſeien		

Bevégzett múlt. Vorvergangenheit.

ich hatte	}	gemiſcht kevertem volt
du hatteſt		
er hatte		
wir hatten		
ihr hättet		
ſie hatten		

ich hätte	}	gemiſcht kevertem volna
du hätteſt		
er hätte		
wir hätten		
ihr hättet		
ſie hätten		

Jegyzet. Nem átható igéknél lesz:

Jelentő mód.

Kötő mód.

ich war	}	gereiſt utaztam volt
du warſt		
er war		
wir waren		
ihr wäret		
ſie waren		

ich wäre	}	gereiſt utaztam volna
du wäreſt		
er wäre		
wir wären		
ihr wäret		
ſie wären		

Jövő idő. Zukunft.

ich werde	} <i>miſſen</i> <i>keverni</i> <i>fogok</i>	ich werde	} <i>miſſen</i>
du wirſt		du werdeſt	
er wird		er werde	
wir werden		wir werden	
ihr werdet		ihr werdet	
ſie werden		ſie werden	

Jövő múlt. Vorzukunft.

ich werde	} <i>gemiſcht</i> <i>haben</i> <i>majd</i> <i>kevertem</i>	ich werde	} <i>gemiſcht</i> <i>haben</i>
du wirſt		du werdeſt	
er wird		er werde	
wir werden		wir werden	
ihr werdet		ihr werdet	
ſie werden		ſie werden	
ich werde	} <i>gereiſt ſein</i> <i>utazandok</i> <i>majd</i> <i>utaztam</i>	ich werde	} <i>gereiſt ſein</i>
du wirſt		du werdeſt	
er wird		er werde	
wir werden		wir werden	
ihr werdet		ihr werdet	
ſie werden		ſie werden	

Feltételes mód. Múlt idő.

ich würde	} <i>gemiſcht</i> <i>haben</i> <i>kevertem</i> <i>volt</i>	ich würde	} <i>gereiſt ſein</i> <i>utaztam</i> <i>volna</i>
du würdeſt		du würdeſt	
er würde		er würde	
wir würden		wir würden	
ihr würdet		ihr würdet	
ſie würden		ſie würden	

A ſegédigék öſszetett időinek képzése a következő:

Múlt idő. Vergangenheit.

Jelentő mód.

ich habe gehabt, *nekem volt*
 du haſt gehabt, *ſtb.*
 ich bin geweſen, *voltam*
 du biſt geweſen, *ſtb.*
 ich bin geworden, *lettem*
 du biſt geworden, *ſtb.*

Kötő mód.

ich habe gehabt
 du habeſt gehabt, *ſtb.*
 ich ſei geweſen
 du ſeiſt geweſen, *ſtb.*
 ich ſei geworden
 du ſeiſt geworden, *ſtb.*

Végzett múlt. Vorvergangenheit.

ich hatte gehabt ich hätte gehabt, (*nekem*) *volt volna*
 ich war geweſen ich wäre geweſen, *voltam volna*
 ich war geworden ich wäre geworden, *lettem volna*.

Jövő idő. Zukunft.

ich werde	{	haben, <i>nekem lesz</i>	ich werde	{	haben,
		sein, <i>leszek</i>	du werdest		sein,
		werden, <i>leszek vmivé</i>	stb.		werden

Jövő múlt. Vorzukunft.

ich werde	{	gehabt haben	ich werde	{	gehabt haben
		gewesen sein	du werdest		gewesen sein
		geworden sein	stb.		geworden sein.

Az erős igeragozás.

34. §. Az erős igeragozáshoz azok az igék tartoznak, melyek: 1. tövük hangzóját a folyamatos múltban és a múlt melléknévi igenevében változtatják (Ab laut-ot kapnak); 2. a folyamatos múlt első és harmadik személyét rag nélkül; 3. a múlt idő melléknévi igenevét *ge* — előraggal és — *en* raggal képezik. — Némely erős ige a jelentő mód jelen idejének egyes sz. 2. és 3. személyében Ablaut-ot kap (a, o, au-hangzóval a töben); némelyeknél pedig az első személy *e* hangzója a jelenidő egyes szám 2. és 3. személyében, valamint a parancsoló mód egyes számában *i* hangzóra változik. (Brechtung lásd 3. §.)

Az erős igék ragozásához is ugyanazokat a főalakokat kell ismernünk, a melyeket a 33. §-ban a gyenge igeragozásnál említettünk, pl.

főn. igenév *sprechen, beszélni* foly. múlt *sprach*,
múlt idő mell. igenév *ge-sprach=en*.

I. Egyszerű idők.

Jelen idő. Gegenwart.

Jelentő mód.

ich *sprech=e*, *beszélek*
du *sprich=st*
er *spricht=t*
wir *sprech=en*
ihr *sprech=et*
sie *sprech=en*

Kötő mód.

(daß) ich *sprech=e*, *beszéljek*
du *sprech=est*
er *sprech=e*
wir *sprech=en*
ihr *sprech=et*
sie *sprech=en*

Folyamatos mult. Mitvergangenheit.

ich sprach, <i>beszélttem</i>	(daß) ich sprach= <i>e</i> *, <i>beszélnék</i>
du sprach=(<i>e</i>)st	du sprach= <i>est</i>
er sprach	er sprach= <i>e</i>
wir sprach= <i>en</i>	wir sprach= <i>en</i>
ihr sprach= <i>et</i>	ihr sprach= <i>et</i>
sie sprach= <i>en</i>	sie sprach= <i>en</i> .

Parancsoló mód.

sprich! <i>beszélj!</i>	Mell. igenév (jelen) <i>sprechend</i>
sprecht! <i>beszéljete!</i>	Mell. igenév (mult) <i>gesprochen</i>

Főnévi igenév *sprechen*.

II. Összetett idők.

Az erős igék összetett időit ugyanazokból a részekből és ugyanazon a módon képezzük, mint a gyenge igékeit, pl.

Jelentő mód.

Mult ich habe, du hast gesprochen <i>beszélttem</i>
Végzett mult ich hatte gesprochen
Jövő ich werde, du wirst sprechen
Jövő mult ich werde, du wirst gesprochen haben
Feltételes mult ich würde gesprochen haben

Kötő mód.

Mult ich habe, du habest gesprochen
Végzett mult ich hätte gesprochen
Jövő ich werde, du werdest sprechen
Jövő mult ich werde, du werdest gesprochen haben
A nem átható erős igék összetett időit is gyakran sein segédige alakjaival képezzük, pl.

Jelentő mód.

Mult ich bin gekommen <i>jöttem</i>
Végzett mult ich war gekommen
Jövő ich werde kommen
Jövő mult ich werde gekommen sein
Feltételes mult ich würde gekommen sein

* Erős ige, ha csak felveheti az Umfaut-ot ebben az időben mindig megkapja. A körülírás itt is lehetséges, pl. ich würde sprechen.

Kötő mód.

Mult ich sei gekommen
 Végzett mult ich wäre gekommen
 Jövő ich werde, du werdest kommen
 Végzett jövő ich werde, du werdest gekommen sein

A leggyakrabban előforduló erős igék betűsoros lajstroma.

Jegyzet. A csillaggal jelöltek a jelen időben és a parancsoló módban törést (Brechung) szenvednek, a kereszttel jelöltek a jelen időben Umlaut-ot kapnak.

Főnévi igenév	Folyamat. mult	Mult mell. igenév	Jelentése
befehlen* befiehlst,†	befahl	befohlen	parancsolni
beginnen	begann	begonnen	kezdeni
beißen	biß	gebissen	harapni
betrügen	betrog	betrogen	megcsalni
bewegen	bewog	bewogen	vlmire indítani
biegen	bog	gebogen	hajlítani
binden	band	gebunden	kötni
bitten	bat	gebeten	kérni
blasen †	blies	geblasen	fújni
bleiben	blieb	geblieben	maradni
brechen*	brach	gebrochen	törni
dringen	drang	gedrungen	(be) hatolni
empfangen†	empfieng	empfangen	kapni
empfehlen, empfiehlst	empfahl	empfohlen	ajánlani
empfinden	empfand	empfunden	érezni
erschrecken*	erschraf	erschrocken	megijedni
essen*	aß	gegessen	enni
fahren †	fuhr	gefahren	utazni, (kocsin, hajón menni)
fallen †	fiel	gefallen	esni
fangen †	fieng	gefangen	fogni
finden	fand	gefunden	találni
fliegen	flog	geflogen	repülni
fliehen	floh	geflohen	megfutamodni
fließen	floss	geflossen	folyni

Főnévi igenév	Folyamat. mult	Mult mell. igenév	Jelentése
geben*	gab	gegeben	adni
gebieten	gebot	geboden	parancsolni
gefallen	gefiel	gefallen	tetszeni
gelingen	gelang	gelungen	sikerülni
geschehen,* geschieht	geschah	geschehen	megtörténni
gewinnen	gewann	gewonnen	nyerni
gießen	goß	gegossen	önteni
gleichen	glich	geglichen	hasonlítani
graben	grub	gegraben	ásni
greifen	griff	gegriffen	megfogni, meg- ragadni
halten †	hielt	gehalten	tartani
hängen †	hieng	gehangen	függeni
hauen	hieb	gehauen	ütni, csapni
heben	hob	gehoben	emelni
heißen	hieß	geheißen	neveztetni
helfen*	half	geholfen	segíteni
klingen	klang	geklungen	hangzani
kommen	kam	gekommen	jönni
kriechen	kroch	gefrochen	csúszni, mászni
lassen †	ließ	gelassen	engedni -tat, -tet (mivel- tető igék)
laufen †	lief	gelaufen	futni, szaladni
leiden	litt	gelitten	szenvedni
leihen	lieh	geliehen	kölcsönözni
lesen,* lie- sest, ließt	las	gelesen	olvasni
liegen	lag	gelegen	feküdni
lügen	log	gelogen	hazudni
messen*	maß	gemessen	mérni
nehmen,* nimmt, nimmt	nahm	genommen	venni, elvenni
rathen †	rieth	gerathen	tanácsolni
reiben	rieb	gerieben	dörzsölni
reißen	riß	gerissen	rántani, szakí-
reiten	ritt	geritten	lovagolni [tani
riechen	roch	gerochen	szagolni
rinnen	rann	geronnen	folyani

Főnévi igenév	Folyamat. mult	Mult mell. igenév	Jelentése
rufen	rief	gerufen	hinni
ſcheinen	ſchien	geſchienen	látszani
ſchießen	ſchoß	geſchoffen	lőni
ſchlafen †	ſchlief	geſchlafen	aludni
ſchlagen †	ſchlug	geſchlagen	ütni, verni
ſchließen	ſchloß	geſchloffen	zární
ſchneiden	ſchnitt	geſchnitten	vágni
ſchreiben	ſchrieb	geſchrieben	írni
ſchreien	ſchrie	geſchrien	kiáltani
ſchweigen	ſchwieg	geſchwiegen	hallgatni
ſchwimmen	ſchwamm	geſchwommen	úszni
ſchwören	ſchwor	geſchworen	esküdni
ſehen,* ſiehſt, ſieht	ſah	geſehen	látni
ſingen	ſang	geſungen	énekelni
ſinken	ſank	geſunken	sülyedni
ſitzen	ſaß	geſeſſen	ülni
ſprechen*	ſprach	geſprochen	beszélni, szólni
ſpringen	ſprang	geſprungen	ugrani
ſtechen*	ſtach	geſtochen	szúrni
ſtehlen, ſtiehlſt	ſtahl	geſtohlen	lopni
ſteigen	ſtieg	geſtiegen	(fel)hágni, -lép-
ſterben*	ſtarb	geſtorben	meghalni [ni
ſtoßen †	ſtieß	geſtoßen	lökni
ſtreiten	ſtritt	geſtritten	czivakodni, har-
tragen †	trug	getragen	vinni [czolni
treffen*	traf	getroffen	találni
treiben	trieb	getrieben	hajtani
treten	trat	getreten	lépni
trinken	trank	getrunken	inni
verderben*	verdarb	verdorben	elromlani, -ron-
vergeſſen*	vergaß	vergeſſen	elfelejteni [tani
verlieren	verlor	verloren	elveszteni
verzeihen	verzieh	verziehen	megbocsátani
wachſen †	wuchſ	gewachſen	nőni
waſchen †	wuſch	gewaſchen	mosni
weichen	wich	gewichen	engedni, távoz-
werfen*	warf	geworfen	dobni [ni
ziehen	zog	gezogen	húzni
zwingen	zwang	gezwungen	kényszeríteni

1. **Jegyzet.** A visszaható igék (reflexive Zeitwörter) ragozása teljesen megegyezik a gyenge vagy erős igék ragozásával. A cselekvő alanyon kívül mellettük mindig ki van téve az alany személyének megfelelő visszaható névmás a 4. esetben pl.

ich schäme mich, <i>szégyenlem</i>	ich ergebe mich, <i>megadom</i>
du schämtest dich <i>magamat</i>	du ergabst dich <i>magamat</i>
er hat sich geschämt	er hat sich ergeben
wir hatten uns geschämt	wir hatten uns ergeben
ihr werdet euch schämen	ihr werdet euch ergeben
sie werden sich geschämt haben	sie werden sich ergeben haben.

A kötőmódban is követik az előbb tanult igék ragozását.

Főnévi igenév.

Melléknévi igenév.

sich schämen, <i>szégyelni magát</i>	sich schämend, <i>szégyelve magát</i>
sich ergeben, <i>megadni magát</i>	sich ergebend, <i>megadva magát.</i>

2. **Jegyzet.** A személytelen igék ragozása szintén azonos az eddig tanult igék ragozásával, csak hogy csak a harmadik személyű névmás semleges alakjával állhatnak, pl.

Jelentő mód.

Kötő mód.

es donnert <i>villámlik</i>	es donnere
es donnerte	es donnerte
es hat gedonnert	es habe gedonnert
es hatte gedonnert stb.	es hätte gedonnert stb.

3. **Jegyzet.** Mind a visszaható, mind a személytelen igéket haben segédigével ragozzuk.

Vegyes igeragozás. (Gemischte Conjugation.)

25. §. A vegyes igeragozáshoz azokat az igéket kell számítanunk, melyek: 1) alakjaik egyik részét az erős, másik részét a gyenge igeragozás szabályai szerint képezik, vagy 2) azokat, melyek egyes alakjaikban az erős és gyenge igeragozás képzését követik.

- 1) mahlen, *örteni*, mahle=te, de gemahle=eu, šalzen, *sózni*, šalzte, de csak gesälzen;
- 2) brennen, *égni*, brannte, gebrannt, (Umlaut és =te rag), fennen, *ismerni*, fannte, gefannt, nennen, *nevezni*, nannte, genannt, rennen, *futni*, rannte, gerannt,

ſenden, *külden*, ſandte, geſandt, és
ſendete, geſendet,
wenden, *fordítani*, wandte, gewandt, és
wendete, gewendet.

E hat ige a kötőmód foly. multjában így hangzik :
daß ich nennte, daß ich fennte, vagy fennete, daß ich
wendete stb.

Rendhagyó igeragozás. (Unregelmäßige Conjugation.)

36. §. 1) Többféle többől képezik alakjaikat :

- a) gehen, *menni*, gieng, gegangen;
b) stehen, *állani*, stand, gestanden, (kötő mód foly.
multja ich stünde vagy ich stände);
c) sein, *lenni*, töveinek száma három, melyek a
következő alakokban mutatkoznak : α) bin, bist; β)
ist, find, sei; γ) war, ge=we=sen.

A felsorolt három ige néhány alakjában a mással-
hangzóval kezdődő rag kötőhang nélkül járul a tőhöz.
E tekintetben ide tartozik még ez az ige : thun, *tenni*,
that, gethan.

a) ich geh=e	b) ich steh=e	c) ich bi=n	d) ich thu=e
du geh=st	du steh=st	du bi=st	du thu=st
er geh=t	er steh=t	er is=t	er thu=t
wir geh(e)n	wir steh=(e)n	wir si=nd	wir thu=n
ihr geht	ihr steht	ihr sei=d	ihr thu=t
sie geh(e)n.	sie steh(e)n.	sie si=nd.	sie thu=n.

thun ige folyamatos multját Ablaut-tal és a
gyenge igeragozás -t ragjával képezi : ich that, du
thatest, kötő mód : ich thäte, du thätest.

2) haben, segédige ragozásában a tőnek h hangzója
kiesik a jelentő mód jelen idejének egyes számú 2. és
3. személyében, a jelen és kötő mód folyamatos
multjában pedig átváltozik -t betűvé; a kötő mód
folyamatos multjában beáll az Umlaut, ámbár haben
a gyenge igeragozáshoz tartozik.

3) werden segédige a jelentő mód folyamatos
multjának egyes számát így is képezheti : ich ward,
du wardst, er ward.

4) können, tudni, -hat, -het : dürfen, meg van
engedve (nekem stb.) sollen, tartozni (megfelel gyakran

a magyar ige felszólító mód -j képzőjének), mögen, akarni, müssen, kényszerítve lenni, nekem kell, wissen, tudni és wollen akarni — igék folyamatos multjukat Ablaut-tal és -te raggal, ennek kötőmódját rendesen Umlaut-tal képezik. Ragozásuk a következő:

Főnévi igenév.

können dürfen sollen mögen müssen wissen wollen

Jelentő mód. Jelen idő.

ich kann	darf	soll	mag	muß	weiß	will
du kannst	darfst	sollst	magst	mußt	weißt	willst
er kann	darf	soll	mag	muß	weiß	will
wir können	dürfen	sollen	mögen	müssen	wissen	wollen
ihr könn(e)t	dürf(e)t	soll(e)t	möget	müßt	wisset	wollet
sie können	dürfen	sollen	mögen	müssen	wissen	wollen.

A kötő mód jelen idejének mindig olyan hangzója van, mint a jelentő mód jelen ideje többes számának, tehát

daß ich könne, dürfe, solle, möge, müsse, wisse, wolle stb.

Jel. mód foly. múlt: ich konnte, durfte, sollte, mochte, mußte, wußte, wollte.

Kötő mód, foly. múlt: (daß) ich könnte, dürfte, sollte, möchte, müßte, wüßte, wollte.

Parancsoló módja csak wissen és wollen igének van: wisse, wisset; wolle, wollet.

Mult igenév: könnend, stb. főnévi igenév hangzójával.

Mult mell. igenév: gekonnt, gedurft, gesollt, gemocht, gemußt, gewußt, gewollt.

Ha más igével állanak, lesz a mult mell. igenév: können, dürfen stb. pl. ich habe geschrieben können, *irhattam*, ich habe hungern müssen, *éhezniem kellett*.

Az összetett időket rendesen képezik haben segédigével.

5) bringen, hozni és denken, gondolni a jelen idő tövében lévő orrhangot (n) elvesztik a foly. multban és torokhanguk (g, f) átváltozik ch-vá (e tekintetben idevaló mögen, ich möchte).

ich bringe, ich brachte, gebracht
ich denke, ich dachte, gedacht.

Szenvedő igeragozás.

37. §. Szenvedő alakban csak azok az igék ragozhatók teljesen, a melyek szenvedő tárgyat vehetnek maguk mellé. Ezeket átható igéknek (*transitive Zeitwörter*) mondjuk; a nem átható igék szenvedő alakban csak is az *es* névmással ragozhatók, pl. *ſtreiten*, *czivakodni*, *es wird geſtritten* *czivakodnak*.

A szenvedő igeragozás minden alakja összetett alak, a mely áll a ragozandó ige múlt idejű mn. igenevéből és *werden* segédige alakjaiból, pl.

Főnévi igenév, jelen idő, *gerufen werden*, *hivatni*, *gelobt werden*, *dicſértetni*.

Főnévi igenév, múlt idő, *gerufen worden ſein*, *gelobt worden ſein*.

Jelentő mód, jelen idő, *ich werde gerufen*, *gelobt*; kötő mód *ich werde*, *du werdeſt gerufen*, *gelobt*.

Folyamatos múlt, *ich wurde gerufen*, *gelobt*; kötő mód *würde gerufen*, *gelobt*.

Múlt, *ich bin gerufen*, *gelobt worden*; kötő mód, *ich ſei gerufen*, *gelobt worden*.

Bevégzett múlt, *ich war gerufen*, *gelobt worden*; kötő mód, *ich wäre gerufen*, *gelobt worden*.

Jövő, *ich werde gerufen*, *gelobt werden*; kötő mód *ich werde*, *du werdeſt gerufen* *gelobt werden*.

Jövő múlt, *ich werde gerufen*, *gelobt worden ſein*; kötő mód, *ich werde gerufen*, *gelobt worden ſein*; feltételes múlt, *ich würde gerufen*, *gelobt worden ſein*.

Parancsoló { *werde* | *gerufen*
 { *werdet* | *gelobt*.

VI. FEJEZET.

A nem ragozható beszéd- részek.

I. A határozó szó. (*Das Umſtandswort*).

38. § A határozó szó a cselekvés vagy a tulajdonság közelebbi meghatározására szolgál.

A határozó szó nem ragozható, csak a határozóképen álló melléknév (lásd a 18. §.) fokozható.

Jelentésök szerint lehetnek a határozó szók:

1) helyhatározó szók e kérdésekre: *wo?* hol? *wohin?* hová? *woher?* honnan? pl. *dort, ott; dahin, ide; daher, onnan.*

2) időhatározó szók e kérdésekre: *wann?* mikor? *seit wann?* mióta? *wie lange?* meddig? pl. *jetzt, most; seit heute, mától fogva; immer, mindig.*

3) módhatározó szók e kérdésekre: *wie?* hogyan? *auf welche Weise?* mi módon? ily határozókéül állanak a melléknévek töve, pl. *schön, szépen; reif, éretten.*

Ide sorolandók a fok- és mértékhatározók e kérdésre: *wie sehr?* mennyire? *ganz, egészen; nur, csak; wenig, kissé; sehr, nagyon; kaum, alig.*

Szintén ide számítandók a kifejezésmódot határozó szók e kérdésekre: *ja?* igen? *nein?* nem? pl. *ja, igen; nein, nem; keinesfalls, semmi esetre; gewiss, bizonyára stb.*

4) okhatározó szók (cél, eszköz, eredmény) e kérdésekre: *warum?* miért? *wozu?* minek? *womit?* mivel? *woraus?* miből? pl. *darum, deshalb, azért; folglich, ennélfogva; daraus, ebből; dazu, ahhoz; hozzá; damit, arval.*

II. Elüljárók. (Das Vorwort.)

39. §. Az elüljárók megjelölik két szónak egymáshoz való viszonyát, vagy pedig a cselekvés viszonyát valamely személy- vagy tárgyhoz.

Az elüljárók kifejezhetnek (mindig csak a főnévükkel együtt) hely-, idő-, mód-, vagy okbeli viszonyokat. A magyar nyelv ily viszonyok kifejezésére vagy viszonyragokkal vagy névutókkal él, elüljáró szó nincsen. Helyük kevés kivétellel főnévük előtt van, mely mindig egy meghatározott esetben teendő. A szerint, mily esetben vonzza főnevét, négyféle elüljáró szó különböztethető meg.

A) 2. esettel járó elüljárók:

anstatt, statt, helyett	unterhalb, -n alul
zwischen, dießseit, dießseitig, -n innen	inmitten, közepében
halber, miatt (mindig a főnév után áll)	früht, -nál fogva
außerhalb, -n kívül	längs, hosszában
innerhalb, -n belül	laut, -nál fogva
oberhalb, -n fölül	mittels, mittelst, vermittelst, segítségével -val, vel

ob, -ért, miatt	vermőge, -nál fogva
troß, daczára	während, alatt (idő)
um — willen, -ért, kedveért	wegen {
unbeschadet, kára nélkül	
unfern {	} végett
unweit {	
unweit {	} miatt, -nál fogva
unweit {	
unweit {	} ért
unweit {	
ungeachtet, nem tekintve	zufolge, -nál fogva, követ-
	keztében

1. **Jegyzet.** 3. esettel is állhatnak : längs, unfern, unweit, troß, szintúgy zufolge, ha főneve után áll.

2. **Jegyzet.** wegen főneve után is állhat; összeköthető a személyes névmás 2. esetével is: meinetwegen, deinetwegen, ihretwegen, stb. épúgy unferthalben, eurethalben, stb.

B) 3. esettel járó elöljárók :

auss, -ból, -ből	nach, felé, -ba, -be, után
ausser, -n kívül	nächst, mellett, után
bei, -nál, -nél	nebst, sammt, -val együtt
binnen, alatt, -n belül (idő)	ob, felett
entgegen, felé, szembe	seit óta [böl]
gegenüber, átellenben	von, -ú, -ű, -tól, -től, -ból,
gemäß, szerint, -nál fogva	zu, -ra, -re, -hoz, -hez,
mit, -val, -vel	-ban, ben.

1. **Jegyzet.** binnen 2. esettel is állhat; entgegen, gegenüber, mindig, gemäß, néha főneve mögött áll.

2. **Jegyzet.** ob, ha nem helyi viszonyt hanem okot fejez ki, 2. esettel áll.

3. **Jegyzet.** bei, von, zu összeolvadhat a határozott névelő himnemű és semleges 3. esetével: beim = bei dem, vom, zum; zu még a nőneművel is; zur = zu der.

C) 4. esettel járó elöljárók :

bis, -ig	ohne, nélkül
durch, által, -n, át, -val, -vel	um, körül, -ért
für, -ért, -nak, -nek, -ra, -re	wider, ellen
gegen (gen), ellen	

1. **Jegyzet.** durchs = durch das, ums = um das, fürs = für das.

D) 3. és 4. esettel járó elöljárók :

E kérdésre hol? a) 3. eset, e kérdésre hová?
b) 4. eset áll.

an 1) -on, -en, -ön, mellett über 1) fölött 2) fölé, -n át
 2) -ra, -re, -ba, -be, mellé unter 1) között, alatt
 auf 1) -on, -en, -ön 2) -ra, -re 2) közé, alá
 hinter 1) mögött 2) mögé vor 1) előtt 2) elé
 in 1) -ban, -ben 2) -ba, -be, zwischen 1) között 2) közé
 neben 1) mellett 2) mellé

1. Jegyzet. Összevonások a határozott névelővel:

am = an dem	inś = in das	übers = über das
im = in dem	aufś = auf das	unters = unter das
ans = an das	hinters = hinter das	vors = vor das

A kötőszók. (Bindewörter.)

40. §. A kötőszók egyes szavak vagy mondatok kapcsolására szolgálnak.

A kötőszók lehetnek: 1. mellérendelő (beiorndnende), és 2. alárendelők (unterordnende).

1. A mellérendelő kötőszók vagy egyes szavakat kötnek össze vagy pedig mondatokat kapcsolnak egymáshoz, de úgy hogy függetlenek maradnak egymástól.

A legfontosabbak a következők:

Kapcsoló kötőszók: und, és, auch, is; sowohl — als auch, épúgy — mint; nicht nur — sondern auch, nemcsak — hanem is; theils — theils, részint — részint; erstens, ferner, endlich, először, azután, végre.

Választó kötőszók: oder, vagy; entweder — oder, vagy — vagy.

Ellentétesek: aber, de; dennoch, mégis; nicht — sondern, nem — hanem.

Következtetők: deshalb, darum, azért; denn, mert; folglich, tehát.

Magyarázók: nämlich, t. i.; und zwar, és pedig.

2. Az alárendelő kötőszók függő mondatot kapcsolnak a főmondathoz. A legfontosabbak:

Főnévi (néha melléknévi) mondatokat kapcsolnak: daß, hogy; ob, vajjon.

Időhatározó mondatokat: als, midőn; während, mialatt; ehe, bevor, mielőtt; bis, míg; nachdem, miután; seitdem, mióta.

Módhatározó mondatokat: daß, hogy; als ob, als wenn, mintha; so — wie, úgy — a hogyan, a mint — úgy.

Okhatározó mondatokat : da, weil, daß, mert, hogy.

Célhatározó mondatokat : damit, daß, hogy.

Feltételes mondatokat : wenn, ha.

Megengedő mondatokat : obſchon, obgleich, obwohl, ámbár; wenn auch, wenn ſchon, habár.

Indulatszók. (Interjectionen.)

41. §. Indulatszók oly szavak vagy hangok, melyek a beszéd összefüggésén kívül állva, hevesebb indulatot fejeznek ki, pl. ach! o weh! jaj! pfui! hurrah!

HARMADIK RÉSZ.

Szóképzés tan.

42. §. A német nyelv szavainak képzése kétféleképen történhetik és pedig: 1. származtatás (Ableitung); 2. összetétel (Zusammensetzung) útján.

43. §. **Szóképzés származtatás útján.** A származtatás képzőkkel történik, a melyek valamely egyszerű vagy már származtatott tőszóhoz járulnak. Képzők segítségével lehet képezni: a) főnevet, b) melléknevet, c) igét.

A képzők vagy úgy járulnak az egyszerű tőhöz, hogy ez teljesen változatlan marad, vagy hogy Umlaut áll be, vagy hogy a tő utolsó betűje némileg módosul.

a) Főneveket alkotnak a következő képzők:

=e: treu, hű, die Treu=e, a hűség; gut, jó, die Güt=e, a jóság.

=ei*: der Fiſcher, a halász, die Fiſcher=ei, a halászat.

=ie**: der Geograph, a földrajztudós, die Geograph=ie, a földrajz.

=el: Wurf, dobás, der Wurf=el, a koczka; heb, der Heb=el, az emeltyű.

=er***: ſchneid, der Schneid=er, a szabó.

=in: der Schüler, a tanuló, die Schüler=in, a tanulóleány.

* Az -ei képzőn, nem pedig a tőszótagon van a hangsúly. Lásd a Nyelvtan 7. §.

** Az -ie képzőn van a hangsúly.

*** Néha közbeszúrt n- vagy l- betűvel, pl. der Reſt-l-n-er, a pinczér, der Künſt-l-er, a művész.

=heit, =feit: wahr, igaz, die Wahr=heit, igazság;
 selig, boldog, die Selig=feit, a boldogság.

=niß: Bild, kép, das Bild=niß, a kép; faul, rothadt, die Faul=niß, a rothadás.

=ling: wild, vad, der Wild=ling, a vadonecz; der Junge, a fiú, der Jüng=ling, az ifjú.

=chen, lein: das Haus, a ház, das Häus=chen, a házikó; das Buch, a könyv, das Büch=lein, könyvecske.

=sal, sel: müh=, die Müh=sal, a fáradalom; rath=, das Rath=sal, a talány.

=schaft: der Freund, a barát, die Freund=schaft, barátság.

thum: der Fürst, a fejedelem, das Fürsten=thum, a fejedelemség.

ung: hoff=, die Hoffn=ung, a remény.

b) Mellékneveket:

bar: die Furcht, a félelem, furcht=bar, félelmetes.

=en(u): das Gold, az arany, gold=en, aranyból való; das Silber, az ezüst, silber=u, ezüsből való.

haft: die Sünde, a bűn, sünd=haft, bűnös.

=ig, =icht: die Lust, a kedv, lust=ig, víg; der Bart, a szakáll, bärt=ig, szakállas.

=isch: der Neid, az irigység, neid=isch, irigy; der Ungar, a magyar, ungar=isch, magyar.

=lich: das Glück, szerencse, glück=lich, szerencsés; blau, kék, blau=lich, kékes.

=sam: biege=, biege=sam, hajlítható.

c) Igéket (a származtatott igék mind gyenge igék).

A képző mindig =en, az infinitivus ragja:

a) főnevekből: der Fisch, a hal, fisch=en, halászni; der Schaum, a hab, schäum=en, habzani.

b) melléknevekből: heilig, szent, heilig=en, szentelni; todt, halott, todt=en, megölni.

c) erős igékből: fallen, esni, fallen, kívágni; sitzen, ülni, setzen, ültetni; sinken, süllyedni, senken, süllyeszteni.

d) határozókból: genug, elég, genug=en, eleget tenni; ja, igen, be=ja=h=en, igent mondani; nein, nem, ver=nein=en, nemet mondani.

Némely igénél az infinitivus képzője előtt más képző is áll, pl. frank, fränk=el=n, betegeskedni; steig=, steig=er=n, fokozni; Pein, kín, peinigen, kínozni; halb=ier=*en, felezni; du=ß=en, tegezni; prophe(t)ß=ei=*en, jósolni.

* A hangsúly az -ier- és -ei- képzőn nyugszik. Nyelvtan 7. §.

44. §. Szóképzés összetétel útján. Összetett szó úgy keletkezhetik, hogy valamely szó elé vagy más önálló szót vagy valamely szótagot illesztünk. Az így keletkezett szónak első része vagy megtartja az összetétel után önállóságát (pl. ragozását) vagy nem. Ha megtartja, új szó keletkezik ugyan, de mindkét része előbbi jelentését tartja meg. Ily összetételek nem valódi összetételek és a részek el is választhatók egymástól (pl. az összetett igéknél), pl. *der Hirten-stab, pásztorbot*, = *des Hirten Stab, a pásztor botja*.

Ha pedig az összetétel első része elveszti önállóságát (pl. ragozását) az ujonnan keletkező szó egészen új fogalommal lesz. Ily összetételek soha sem választhatók szét, pl. *die Großmutter, nagyanya*, mely új szó nem a nagy anyát jelenti, tehát nem egyenlő *die große Mutter* kifejezéssel. Ily összetételek valódi összetételek.

Az összetételek első részét határozó szónak (das Bestimmungswort), második részét alapszónak (das Grundwort) mondjuk. Az összetétel mindig olyan nemű, a milyen nemű az alapszava, pl. *der Hausgarten, a házi kert*.

A) Vannak, mint mondtunk, oly összetételek is, melyeknek első része egy szótag, mely régebben önálló szó volt, de már jelentése nincsen. E szótagokat előragoknak (das Präfix) mondjuk, pl.

Főnévképzés előraggal: *die Ant*-wort*, a felelet; *der Be*-fehl*, a parancs; *der Erz*-herzog*, a főherceg; *das Ge*-flügel*, a majorság; *der Miß*-brauch*, a visszaélés; *die Un*-art*, a neveletlenség; *der Ur*-ahne*, az ős.

Melléknévképzés előragokkal: *erz*-faul*, nagyon lomha, *ge*-recht*, igazságos; *un*-fähig*, képtelen *ur*-alt*, ősrégi.

Igeképzés előragokkal (mind elválaszthatlan)
[lásd a 33. §.]

be=decken*, befödni;

er=mahnen*, inteni;

* A hangsúly az *ant=*, *erz=*, *miß=*, *un=*, *ur=* előragokon és nem a főszótagon van.

ent=springen, eredni; emp= (ent= helyett) fangen, fogadni;

ge=hörchen, engedelmeskedni;

ver=spielen, elveszteni;

zer=schlagen, összetörni.

B) Az összetételek nagy része olyan, hogy a határozó szó* önálló beszédrész, és pedig lehet főnév, melléknév, számnév, névmás, ige, határozó szó és előjáró.

1. Az alapszó főnév, a határozó szó lehet:

- a) főnév: die Nord=see, az északi tenger;
- b) melléknév: der Edel=mann, nemes ember;
- c) számnév: das Vier=ed, a négyszög;
- d) névmás: die Selbst=sucht, az önzés;
- e) ige: das Lehr=buch, az iskolakönyv;
- g) előjáró: das Aus=land, külföld.

2. Az alapszó melléknév, a határozó szó lehet:

- a) főnév: thurm=hoch, toronymagasságú;
- b) melléknév: hart=herzig, keményszívű;
- c) számnév: drei=eddig, háromszögű;
- d) névmás: selbst=ständig, (e h. selbst=ständig), önálló;
- e) ige: lobens=wert, dicséretes;
- f) előjáró: auf=richtig, őszinte.

3. Az alapszó ige, a határozó szó lehet:

a) a főnév: α) wett=eifern, versenyezni (valódi, tehát elválaszthatatlan összetétel; β) theil=nehmen, résztvenni (nem valódi, tehát elváló összetétel);

b) melléknév: α) früh=stücken, reggelizni (valódi, tehát elválaszthatatlan összetétel); β) frei=sprechen, felmenteni (nem valódi, tehát elváló összetétel);

c) határozó: fort=schicken, elküldeni; zusammen'=kommen, összejönni (nem valódi, tehát elváló összetételek);

d) előjárók és pedig: α) mindig hangsúlyosak, tehát elváló összetételek a következők: ab=schneiden, levágni; an=fangen, kezdeni; auf=geben, föladni; aus=sprechen, kimondani; bei=geben, mellékelni; ein=schicken, belátni; mit=helfen, közreműködni; nach=schicken, elnézni; ob=liegen, feladata valakinek; vor=fahren, megelőzni; zu=sperren, bezárni; β) majd hangsúlyosak, majd

* Az ezentúl tárgyalt összetételekben a határozó szón van rendszeren a hangsúly.

hangsúly nélküliek, tehát majd nem valódi, tehát elváló, majd valódi, tehát el nem választható összetételek a következő szókkal képezhetők: *durch, hinter, über, um, unter, wider*, pl. *übersehen, átkelni; übersehen, fordítani; umgehen, körüljárni; umgehen, kikerülni.*

Vannak összetett határozók is, pl. *tagelang, napokig; dies=falls, ebben az esetben; nun=mehr, mostan; bis=her, eddig.*

Összetett elöljárók, melyek azonban nem mint elöljárók, hanem mint határozó szók állanak, pl. *jahr=aus jahr=ein, évről évre; meinet=halbem, miattam.*

B. Mondattan. (Satzlehre.)

ELSŐ RÉSZ.

Az egyszerű mondat. (Der einfache Satz.)

45. §. A mondat szavakkal kifejezett gondolat. Minden mondat két főreszből áll: alany- (das Subject) és állítmányból (das Prädicat).

Némely mondatnak az említett két főrészen kívül még más része is van.

A mely mondat csak alany- és állítmányból áll, azt pusztá mondatnak (der nackte Satz), a melynek pedig más részei is vannak, azt bővített mondatnak (der erweiterte Satz) mondjuk.

Oly mondat, mely csak egy gondolatot tartalmaz, egyszerű mondat (der einfache Satz), olyan, mely több gondolatot fejez ki, összetett mondat (der zusammenge setzte Satz).

I. FEJEZET.

Az alany. (Das Subject.)

46. §. Alanynak mondjuk a mondat ama részét, a melyről valamit mondunk. Az alany e kérdésre felel: *wer? ki?, was? mi?* pl. *Der Lehrer schreibt, a tanító ír. (Wer schreibt? der Lehrer.)*

Az alany esete az első eset.

Az alany mindig főnév vagy főnévül vett bármely beszédrész.

Példák. Der Augenblick ist kostbar, *a pillanat drága.*
 Irren ist menschlich, *tévedni emberi dolog.* Das Schöne
 gefällt, *a szép tetszik.* Frisch gewagt ist halb gewonnen,
bátran merni, már fél siker. Unwissend ist nur Einer,
mindentudó csak egy van. Ich bin vom Berg der Hirten-
 knab, *én vagyok a hegyi pásztorfiú.*

Das Morgen wird dem Schönen Heute gleichen,
a holnapi nap a mai szép naphoz fog hasonlítani.

Megjegyzendő, hogy a névmási alany a németben
 rendszeren ki van téve, míg a magyar nyelvben csak
 akkor teszszük ki, ha ki akarjuk emelni.

A határozatlan *es* néha a mondat elején áll,
 mint a valódi alany bejelentője, pl. *es braust das*
Meer, zúg a tenger.

A névmási alanyt parancsoló módú állítmány
 mellett csak akkor teszszük ki, ha valamely különös
 ok (ellentét) kényszerít arra, pl. *Sprich du und ihr*
schweiget! Beszélj te és ti hallgassatok!

II. FEJEZET.

Az állítmány. (Das Prädicat.)

47. §. A mit az alanyról mondunk, az az állítmány. Az állítmány e kérdésekre felel: *was ist, thut, leidet?* (t. i. das Subject.) *Mi (az alany)? mit cselekszik? mit szenved?*

Az állítmány mindig ige vagy ige és valamely kiegészítő szó vagy kifejezés. Ha az állítmány ige, alanyával számban és személyben megegyezik.

Az ige számát és személyét ragjai mutatják meg, pl. *der Mensch irrt, az ember téved, die Menschen irren, az emberek tévednek.*

Némely ige nem állhat maga mint állítmány, hanem kiegészítésre szorúl.

Ily igék: 1. *sein*, lenni; *werden*, lenni, vmivé válni; *bleiben*, vminek maradni; *heißen*, vminek nevezettni, hivatni; *scheinen*, vminek látszani.

2. *Genaunt*, *gepriesen*, *gescholten*, *geschimpft*, *getauft werden*, vminek nevezettni, dicsértetni, gyaláztatni, szidatni, kereszteltetni.

3. Erscheinen, vminek feltűnni; gesien, vminek tartatni; angesehen, betrachtet werden, vminek tekintetni, nézetni; behandelt werden, bánni vkivel, mint . . . vel.

Ezeknél a kiegészítő szó alsz határozó szóval áll.

Az állítmány kiegészítő szó lehet: 1. Főnév és pedig a) első esetben, pl. der Knabe wird Karl getauft werden, *Károlynak fogják keresztelni a fiút*; du gilst als sein Retter, *tégedet tartanak megmentőjének*.

Ez az állítmányi kiegészítő nemben is egyezik alanyával, ha himnemű és nőnemű alakja van, pl. Sein Vater ist Lehrer, seine Schwester Lehrerin, *atyja tanító, nővére tanítónő*.

b) 2. esetben (csak sein mellett), pl. wird sind eines Herzens, eines Blutes, *egy a szívünk, egy a vérünk*. c) előjárós főnév * pl. Frisch, Gelesen, seid zur Hand! *rajta legények, kéznél legyetek*; O! ohne Grenzen ist dein Glück, *a te szerencséd határtalan*. d) Főnévi igenév, gyakran zu előjáróval, pl. Sprechen ist denken, *beszélni annyi mint gondolkozni*; es ist nicht zu leugnen, *nem lehet tagadni (a dolgot)*.

2. Melléknév, melléknévi igenév, pl. die Gelegenheit ist günstig, *az alkalom kedvező*; leergebraunt ist die Stätte, *pusztává égett a hely*. 3. Névmas, számnév, pl. Unser ist der Sieg, *mienk a győzelem*. 4. Nem ragozható beszédrész, pl. der Sommer ist hin, *vége a nyárnak*.

Megjegyzés. Az állítmány kiegészítésére szolgáló melléknév vagy névmás rendesen ragozatlan; csak ha különösen ki akarjuk emelni az állítmányt, alkalmazhatjuk a névelős és megegyeztetett alakokat, melyek felső fokban álló melléknévnél mindig állanak, pl. Du bist der Faule, *te vagy a lusta*; dieses Buch ist das meine (meinige), *ez a könyv az enyém*; dieser Wein ist der beste, *ez a bor a legjobb*.

Némely mondatban az állítmány elhagyható, hogy beszédünket élénkebbé tegyük, pl. Willkommen! *Isten hozott!* Keine Rose ohne Dornen, *nincsen rózsák tövis nélkül*.

48. §. **Az állítmány ideje.** (Die Zeit.) Azonkívül, hogy az igeállítmány megmondja mit cselekszik vagy szenved az alany, még a cselekvés idejét is feltünteti.

* A 2. esetben álló és az előjárós főnév melléknevet helyettesít: pl. seid fröhlich; wir sind abelig.

Egyszerű (puszta és bővített) mondatok cselekvése független más mondat cselekvésétől és azért ily mondatokban főidők állanak.

1. **Jelen idő** (die Gegenwart) áll: a) oly cselekvés jelölésére, mely a beszélő idejében tart, pl. Die Blume verblüht, a virág elfonnyad.

b) mindig érvényes állításokban (pl. közmondásokban); pl. eine Hand wäscht die andere, *kéz kezét mos.*

c) jövő idő helyett, különösen ha valamely határozó jelöli a jövő időt pl. Hier vollend' ich's, *itt (majd) véghez viszem.*

d) az elbeszélő múlt helyett az elbeszélés élénkítésére.

2. **Múlt idő** (Die Vergangenheit) oly cselekvés jelölésére szolgál, a mely a beszélő idejében be van végezve pl. Es ist vollbracht, *beteljesedett.*

A mindennapi beszédben evvel az idővel beszélnek el; a német nyelvnek irodalmi elbeszélő ideje azonban a folyamatos múlt.

3. **A jövő** (Die Zukunft) oly cselekvés jelölésére szolgál, mely csak a beszélő idején túl fog beállani pl. Es wird geschehen, *meg fog történni.*

49. §. **Az állítmány módja.** (Die Aussageweise.) Az állítás módja a mondatnak különféle értelmet ad. Lehet pedig az egyszerű (puszta és bővített) mondat ötféle:

1. **Kijelentő** (Der Behauptungssatz), mely egyszerűen kijelent vagy elmond valamit. Ily mondat állítmánya rendesen a jelentő módban áll: pl. Ein unnützes Leben ist ein früher Tod, *cél nélküli élet korai halál.*

Szerény állításokat úgy lehet kifejezni, hogy az állítmányt a kötő mód egyik mellékidejébe tesszük: pl. Dies hätte ich zu bemerken, *ez (volna) megjegyzésem.*

Ily mondatok végére pontot teszünk.

2. **Fölkiáltó** (der Ausrufsatz), mely öröm, szomorúság vagy más felindulás okozta fölkiáltást tartalmaz. Állítmánya a jelentő módban áll ugyan, de szórendje különféle lehet. pl. Das ist der Tag des Herrn! *Ez az Úr napja!* (Kijelentő mondat szórendje.) Wie bist du schön, Natur! *Mily szép vagy, természet!* (Kérdő főmondat szórendje.) Ha, wie er staunen wird! *Mennyire fog csodálkozni!* (Mellékmondat szórendje.)

Ily mondatok végén fölkiáltó-jel áll.

3. **Kérdő** (Frageſatz), mely azt fejezi ki, hogy valamit meg akarunk tudni. Lehet pedig kérdezni: a) az állítmányt, pl. *Iſt der holde Lenz erſchienen?* *megjelent a bájós tavasz?* (felelet: *er iſt erſchienen*, vagy pedig *ja, nein*.)

b) valamely más mondatrészt; ily kérdés élén kérdő névmás vagy határozó szó áll: pl. *Wer glaubt einem Lügner?* *Ki hisz a hazug embernek?* *Was bringſt du unſ?* *Mit hozol nekünk?*

A határozottan feltett kérdés módja a jelentő mód: pl. *Welche Flüſſe ſind in Ungarn?* *Micsoda folyók vannak Magyarországon?*

A kétkedően, feltételesen és egyáltalában határozatlanul feltett kérdés módja a kötőmód; ideje a mellékidők valamelyike. pl. *Wer gäbe nicht gern dem Armen?* *Ki ne adna szívesen a szegénynek?*

A kérdőmondatok végén kérdő-jel áll.

4. **Óhajtó** (Wunſchſatz), mely valami óhajt, kívánságot fejez ki. Módja ez egyszerű vagy a módbeli segédigékkel körülírt kötőmód: pl. *Gott bewahr' das Haus!* *Isten oltalmazza a házat!*

Végén fölkiáltó-jel áll.

5. **Parancsoló** (Befehlſatz), mely enyhébben vagy szigorubban kifejezett parancsot (kérést), intést tartalmaz. Módja a parancsoló- vagy kötőmód (igen gyakran módbeli segédigékkel). pl. *Du ſollſt nicht ſtehlen!* *Ne lopj!*

Végén fölkiáltó-jel áll.

50. §. **Tagadás.** A fől sorolt mondatok mindegyike vagy állító vagy tagadó lehet. A tagadás vagy az állítmányra vagy pedig valamely más mondatrészt vonatkozik.

Ha az igeállítmányt tagadjuk, a tagadás szava: *nicht*. pl. *Mein Kopf ſchmerzt nicht*, *fejem nem fáj.*

A melléknévi állítmányt is *nicht* határozó segítségével tagadjuk. pl. *Dieſer Weg iſt nicht lang*, *ez az út nem hosszú.*

Némely melléknév összetehető *un=* (vagy *ohn=*) előraggal és ez által tagadó értelmű lesz; a *=loſ* képző is tagadó értelmet ad a melléknévnek. Ha tehát oly melléknév áll az állítmányban, mely e módon tagadható, a tagadás így történik: pl. *Die Seele iſt unſterblich*, *a lélek halhatatlan.* *Die Nacht iſt lautloſ*, *az éj néma.*

Az állítmányban álló főnév elé *kein*, *keine*, *kein* határozatlan névmást teszünk, ha tagadjuk. pl. *Hier ist kein Schatten, itt nincs árnyék.*

Más mondatrészeket következő módon kell tagadni: főneveket és főnévi névmásokat vagy *kein* névmással vagy *nicht* tagadó szóval; az utóbbival különösen akkor, ha hangsúlyozni akarjuk a tagadott mondatrészt. pl. *Kein Tropfen Blut soll fließen, egy csepp vér se folyjon. Nicht du und auch nicht dein Bruder war es, sem te, sem pedig jivéred, nem volt.*

A melléknévnek, mint más beszédrésznek, tagadása úgy történhetik, mint az állítmányi melléknév tagadása és azonfölül még *kein* névmással is, pl. *Kraftlose Hände verdienen kein Brot, erőtlen kéz nem keres kenyeret; kein tüchtiger Mensch haßt die Arbeit, egy derék ember sem gyűlöli a munkát.*

Némely névmásnak külön tagadó alakja van, pl. *niemand*, *nichts*, *kein*; a mely névmásnak nincs tagadó alakja, azt *nicht* szóval tagadjuk, pl. *nicht er soll es thun, ne ő tegye.*

Számneveket *kein* vagy *nicht* szókkal tagadunk. pl. *Nicht zehn Leute waren anwesend vagy keine zehn Leute waren anwesend, tíz ember sem volt jelen.*

Némely határozónak is van tagadó alakja, pl. *nie*, *soha*, *nimmer*, *sohasem*; a hol ilyen nincs, a tagadás *nicht* szóval történik. pl. *Wir bleiben nicht hier, nem maradunk itt.*

III. FEJEZET.

A tárgy. (Die Ergänzung.)

51. §. Az állítmányban kifejezett cselekvés sokszor valami személyre vagy tárgyra irányul. E mondatrész, melyre az állítmány cselekvése hat, a mondat tárgya. (das Object) pl. *Gott hat die Welt erschaffen, Isten teremtette a világot.*

A tárgy mindig főnév vagy főnévül használt bármely beszédrész.

A német nyelvben a tárgyat ki lehet fejezni:

a) második-, b) harmadik, c) negyedik esetben álló és d) elüljárós főnévvel. A a), c) és d) alatti főnevet helyettesítheti a *zu*-val vagy nélküle álló főnévi igenév.

A második esetben álló tárgy.

52. §. E tárgy messzen? kérdésre felel és vagy igétől vagy melléknévtől függhet.

Jegyzet. A második esetben álló tárgy a mai német nyelvben meglehetősen ritka és sok ide tartozó igét negyedik esetben álló vagy elüljárós tárggyal is szoktunk használni.

I. Igétől függő második eset.

1. A következő nem átható igék mellett: achten, *vmire ügyelni*; bedürfen, *vmire szorulni*; denken, *gedenken*, *vmire gondolni*; entbehren, *nélkülözni*; ermangeln, *nélkülözni*; erwähnen, *említeni*; harren, *vmire várni*; lachen, *vmi nevetni*; pflegen, *ápolni*; schonen, *kimélni*; spotten, *gúnyolni*; vergeffen, *elfelejteni*; walten, *végezni*; warten, *ápolni*; pl. Es sind nicht alle frei, die ihrer Ketten spotten, *nem szabadok azok mind, kik lánczaikon gúnyolódnak.*

2. A következő visszaható (vagy visszahatóknak használt) igék mellett: sich annehmen, *vkít felkarolni*; sich bedienen, *vmi használni*; sich besleihen, *vmire törekedni*; sich bemächtigen, *vmi hatalmába ejteni*; sich enthalten, *vmiől tartózkodni*; sich erbarmen, *vkín könyörölni*; sich erinnern,* *entsinnen*, *vmire emlékezni*; sich erwehren, *védekezni*; sich freuen,* *vminek örülni*; sich rühmen, *vmivel dicsekedni*; sich schämen, *vmi szégyelni*; pl. Eure Jugend freut sich noch des Puges, *ti fiatalok még örvendtek a czifra ruhának.*

3. A következő átható igék mellett: (jemanden einer Sache) anklagen, *vkít vmivel vádolni*; belehren, *vkít vmire megtanítani*; berauben, *vkít vmitől megfosztani*; beschuldigen, *zeihen*, *vkít vmivel vádolni*; entheben, *entjegen*, *vkít vmitől felfüggesztetni*; entlassen, *vkít (hivatalból) elbocsátani*; entledigen, *vkít vmitől megszabadítani*; überführen, *vkire vmit rábizonyítani*; überheben, *vkít vmitől fölmenteni*; würdigen, *vkít vmire méltatni*; pl. Wer unter auch kann mich einer Sünde zeihen, *melyiktek vádolhat engem bűnnel?*

Jegyzet. Ezen átható igék a személy negyedik esetét és a dolog második esetét vonzzák, mint az adott példák mutatják. — Egyesek közülök nem

* Sich an eine Sache erinnern is használatos.

** Sich über eine Sache freuen is használatos.

minden dolog második esetével állhatnak, hanem csak bizonyos szólásmódokban használatosak, pl. des Amtes, der Würde, der Stellung entheben, entsetzen, entlassen; eines Besseren belehren.

II. Melléknévtől függő második eset.

1. Birtokot, bőséget és hiányt jelentő mellékevek mellett: bedürftig, *vmire rászorult*, bar, frei, los, ledig, *vmítől szabad*, megszabadult; mächtig, (*nyelvet jól*) érteni; müde, *vmibe belefáradni*; satt, *vmivel eltelve*, theilhaft, -ig, *vmiben részes*; überdrüssig, *vmít megunni*; voll, *vmivel tele*; pl. Sie sind des harten Joches müde, *megunták a nehéz igát*.

2. Ismeretet, tudást, nemtudást jelentő mellékevek mellett: ansichtig, *látni*; gewahr, észrevenni; bewusst, *vmiről tudni*; inne, *tudni*; eingedenk, *vmire emlékezni*; uneingedenk, *nem emlékezni vmire*; fähig, *vmire képes*; unfähig, *nem képes* (zu eluljáró is állhat); kundig, *vmiben jártas*; unkundig, *nem jártas*, *vmiben járatlan*; pl. du wirst nicht gewahr des Balkens in deinem Auge, *nem veszed észre szemedben a gerendát*.

3. froh, *vminek örövendezni*; geständig, *bevallani*; schuldig, *vmiben bűnös*; verdächtig, *gyanús*; wert, *méltónak lenni*, *rászolgálni vmire*, *érni vmít*; würdig, *vmire méltó*; unwürdig, *méltatlan*; pl. jedes Wesen ist seines Lebens froh, *minden lény örvend életének*.

A harmadik esetben álló tárgy.

53. §. E tárgy nem? kérdésre felel és igétől vagy melléknévtől függhet.

I. Igéktől függő harmadik eset.

1. Nem átható igék mellett: antworten, *vkinek felelni*; ausweichen, *vkí elöl kitérni*; bleiben, *vkinek maradni*; begegnen, *vkivel találkozni*; beistehen, *vkinek, vkit segíteni*; danken, *vkinek köszönetet, hálát mondani*; dienen, *vkinek (vkit) szolgálni*; drohen, *vkit fenyegetni*; entsprechen, *vkinek megfelelni*; fluchen, *vkit elátkozni*; folgen, *vkit követni*; gebühren, *vkit illetni*; gefallen, *vkinek tetszeni*; gehören, *angéhören, vkié lenni*; gehorchen, *vkinek engedelmeskedni*; gleichen, *vkíhez hasonlítani*; helfen, *vkinek segíteni*; mißfallen, *vkinek nem tetszeni*; nützen, *vkinek használni*; schaden, *vkinek ártani*; schmecken, *vkinek ízlik*; schmeicheln, *vkinek hízelegni*; trauen,

vkiben bizni; trogzen, vkivel daczolni; weidzen, vkinek engedni, vki elöl hátrálni; widersprechen, vkinek ellentmondani; zureden, vkit biztatni; pl. dem Muthigen gehört die Welt, a világ a bátoré; ein süßer Trost ist ihm geblieben, egy édes vigasza maradt neki.

Jegyzet. Személytelen és visszaható igék mellett: *es ahnt mir, sejtem; es efelt mir, undorodom; es schaudert mir, borzadok; es scheint mir, nekem látszik; es schmeckt mir, ízlik, es schwindelt mir, szédülök; es gereicht mir, válik; es grauset mir, borzadok; es träumt mir, álmodom; es ziemt mir, illik hozzám; sich indem ergeben, vkinek magát megadni; sich fügen, alárendelni magát; sich widersehen, ellenszegülni.*

2. Átható igék mellett: (kérdés *kinek?* — *mit?* *wem?* — (wen?) *was?*: jemandem (3. eset) *etwas* (4. eset) *befehlen, gebieten, vkinek vmit parancsolni; bieten, ajánlani; bringen, vinni; empfehlen, ajánlani; erlauben, megengedni; geben, adni; gönnen, vkitől vmit nem irigyleni; flagen, vkinek vmit elpanaszolni; lassen, hagyni; leihen, kölcsönözni; melden, jelenteni; mittheilen, közölni; nehmen, wegnehmen, vkitől vmit elvenni; opfern, vkinek vmit (fel-) áldozni; rauben, vkitől vmit elrabolni; reichen, vkinek vmit nyújtani; sagen, mondani; schenken, ajándékozni; schicken, jenden, küldeni; schreiben, írni; stehlen, vkitől vmit ellopni; verbergen, verhehlen, eltakolni; versagen, verweigern, vkitől vmit megtagadni; verzeihen, vkinek vmit megbocsátani; weihen, widmen, szentelni, ajánlani; wünschen, kívánni; zeigen, mutatni; pl. die goldene Kette gib mir nicht, die Kette gib den Rittern, ne nekem add az aranylánczot, hanem a lovagoknak.*

II. Melléknévtől függő harmadik eset.

1. Közelséget és távolságot jelentő melléknevek mellett: *befannt, ismeretes; benachbart, szomszédos; unbekannt, ismeretlen; fern, távol; fremd, idegen; nahe, közel.*

2. Egyenlőséget, hasonlóságot, különbséget jelentők mellett: *ähnlich, hasonló; unähnlich, nem hasonló; angeboren, vele született; gleich, egyenlő; ungleich, nem egyenlő; passend, angemessen, illő; verwandt, rokon.*

3. Vonzalmat, idegenkedést jelentők mellett: *angenehm, kellemes; feind, ellenséges; gnädig, geneigt, vki iránt kegyes; gehorjam, engedelmes; lieb, kedves; lästig, alkalmatlan; theuer, drága; treu, vkihez hű; unterthan, alárendelt; wert, becses; willkommen, szívesen*

látott és az ellentétek, pl. unlieb, ungnädig, untreu, unangenehm, ungehörig.

4. Hasznos vagy kárt jelentők mellett: *gut, jó; günstig, kedvező; heilſam, üdvös; hinderlich, nachtheilig, ſchädlich, káros; leicht, könnyű; nützlich, dienlich, erſprießlich, hasznos; ſchwer, nehéz; verderblich, verſeuerdelmes: vortheilhaft, előnyös; zuträglich, hasznos, pl. Dies alles iſt mir unterthänig, mindez engedelmeſkedik nekem.*

A negyedik eſetben álló tárgy.

54. §. E tárgy men? vagy maſ? *kit? mit?* kérdésre felel és csak igétől függhet.

1. Minden átható ige mellett állhat 4. eſet. (Sok átható ige tárgya főnévi igenév zu=val, pl. anfangen, beginnen, *kezdeni; hoffen, remélni; pflegen, szokni, pl. er pflegt früh aufzuſtehen, korán szokott fölkelni. Wir hoffen zu ſiegen (den Sieg), reméljük, hogy győzni fogunk. A módbeli ſegédigék tárgya mindig főnévi igenév, pl. er kann nicht lügen, nem tud hazudni.*

pl. eſſen, *enni; geben, adni; lernen, tanulni; — bewahren, megőrizni; erwarten, megvárni; entfernen, eltávolítani; verlaſſen, elhagyni; zerreißen, eltépni; — ankündigen, hirdetni; beilegen, mellékelni; unterdrücken, elnyomni; umgeben, körülvenni; vollenden, véghez vinni.*

Jegyzet. Minden mondat, melynek állítmánya átható ige, átalakítható szenvedő alakú mondatná. Az átalakítás következőképen történik: pl. Die Türken (alany) ſchlügen (állítmány) die Ungarn (tárgy) im Jahre 1526 (időhatározó) bei Mohács (helyhatározó) — Die Ungarn (alany) wurden (állítmány ragozott része) im Jahre 1526 (időhatározó) bei Mohács (helyhatározó) von den Türken (okhatározó) geſchlagen (állítmány ragozatlan része).

1. A cselekvő mondat tárgya ſzolgáltatta a szenvedő mondat alanyát. 2. A cselekvő mondat állítmányát átalakítjuk a szenvedő mondat állítmányává és új alanyával számban és ſzemélyben megegyeztetjük. 3. A cselekvő mondat alanya von vagy durch elöljáróval álló okhatározó lesz. 4. A többi mondatrész nem változik.

2. Minden viſſzaható ige mellett áll az alanyi névmásnak 4. eſete: pl. ich freue mich, örülök.

3u=val álló inf. gyakran áll a visszaható igék mellett tárgyképen, pl. *er weigert sich zu gehen, nem akar menni.*

3. Vannak érzést kifejező személytelen igék, melyek mellett az érző személyt kifejező szó áll 4. esetben :

es ärgert mich, *bosszan-*
kodom

es betrübt mich, *szomor-*
kodom

es dürrtet mich, *szomjazom*

es freut mich, *örülök*

es friert mich, *fázom*

es geht mich an, *illet*

es hungert mich, *éhezem*

es fränkt mich, *bánt*

es reut mich, *bánom*

es schaudert mich, *borzadok*

es schmerzt mich, *fájlalom*

es verdrießt mich, *bosszant*

es wundert mich, *csodál-*
kozom.

Vannak nem átható igék is, melyek tárgyat vesznek maguk mellé, ez a tárgy azonban rendesen rokonszármazású vagy rokonértelmű és jelzővel álló szó : pl. *kämpfen*: *Wir haben einen schweren Kampf gekämpft, nehéz harczot vívtunk.*

Kettős negyedik eset. *Lehren, tanítani*, a személyt és a tárgyat a 4. esetben kívánja. pl. *Wer hat dich jolche Streich gelehrt? ki tanított téged ilyen csapásokra?*

A következő igék : *fühlen, érezni; heißen, parancsolni; hören, hallani; sehen, látni* is vonzanak két 4. esetet, de ezek egyike mindig főnévi igenév. pl. *Hörst du die Nachtigallen singen? Hallod, hogy énekelnek a fülemilék?*

Ezek az igék : *heißen, vkit vminek hívni; nennen, nevezni; rufen, szólítani; schelten, szidni; taufen, keresztelni* szintén kettős 4. esettel állanak. pl. *Wer nennt mich einen Feigling? ki mond engemet gyávának?*

Elüljárós tárgy.

55. §. E tárgy sokféle kérdésre felel. A kérdő szó áll mindig a *wo* szócskából, melylyel összetesszük azt az elüljárót, melylyel a főnév (vagy névmás) az ige kiegészítésére áll. pl. *womit? mivel? worauf? mire? wodurch? midtalt?* stb.

Azon igék száma, melyek elüljárós tárgyat vonzanak, igen nagy. Vajjon elüljárós tárggyal vagy pedig elüljárós határozóval van-e dolgunk sokszor bajos eldönteni. Az elüljárós tárgynak legjobb ismerető jele, hogy az ige fogalmának szükségesebb

lényegesebb kiegészítése, mint a határozó és hogy a tárgy elüljárója a legtöbb esetben átvitt értelemben áll, míg az elüljárós határozóknál eredeti (nem képes) jelentése van:

Igétől függő elüljárós tárgy: pl. *Ich bitte nicht um mein Leben, nem kérem, hogy kiméld életemet.*

Melléknévtől függő elüljárós tárgy: pl. *Sei immer streng gegen dich! légy mindig szigorú magad iránt!*

IV. FEJEZET.

A határozó.

56. §. A határozó ama mondatrész, mely a cselekvés valamely körülményét (hely, idő, mód, ok) határozza meg.

A határozókat a német nyelvben különféle módon lehet kifejezni és pedig: a) határozó szóval, mely néha elüljáróval áll; b) elüljárós főnévvel; c) a 2. esetben álló főnévvel; d) a 4. esetben álló főnévvel.

A helyhatározó.

57. §. A helyhatározó a cselekvés helyét határozza meg. E kérdésekre felel: *wo? hol? woher? honnan? wohin? hová?*

A helyhatározót ki lehet fejezni: a) helyhatározó szóval: pl. *Droben steht die Kapelle, ott fent áll a kápolna.* b) 2. esetben álló főnévvel: *Das Gute lobt man aller Orten, a jót mindenhol dicsérik.* c) elüljárós főnévvel: pl. *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen, tökéletes ember még nem pottyant le az égből.*

Az időhatározó.

58. §. Az időhatározó a cselekvés idejét vagy tartamát határozza meg. A kérdések, melyekre felel, lehetnek: *wann? mikor? wie lange? meddig? seit wann? mióta? bis wann? meddig?*

Az időhatározót kifejezhetjük: a) időhatározó szóval: pl. *(Der) Meister muß sich immer plagen, a mesternak mindig fáradnia kell.* b) 2. esetben álló főnévvel: pl. *Einmal des Jahres reise ich in die Hauptstadt, egyszer egy évben a fővárosba utazom.* c) 4. esetben álló főnévvel: pl. *Manche Thiere leben nur einen*

Tag, *némely állat csak egy napig él.* d) elüljárós főnévvel: pl. Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben, *nyugtával dicsérd a napot.*

A módhatározó.

59. §. A módhatározó a cselekvés (állítás) módját vagy fokát és mértékét fejezi ki. Kérdés: *wie? hogyan? wie sehr? mennyire? wie hoch? wie breit? mily magas? széles? stb.*

A módhatározó kifejezhető: a) módhatározó szóval, pl. Die Jahre fliehen *pfeilgeschwind, nyúlsebessen repülnek az évek.* b) 2. esetben álló főnévvel, pl. Nicht leichten Kampfes siegt der Glaube, *nem könnyen győz a hit.* c) 4. esetben álló főnévvel, pl. Weiche keinen Finger breit von Gottes Wegen ab, *ne térj el egy újjnyira sem isten parancsától.* d) Elüljárós főnévvel vagy módhatározó szóval, pl. Mein Sohn hat seine Kräfte auf das äußerste angespannt, *fiam erejét a lehetőlegjobban megfeszítette.* Das Lied hat uns zu Thränen gerührt, *a dal könnyekig hatott meg bennünket.*

Az okhatározó.

60. §. Az okhatározó meghatározza a cselekvés (állapot) okát. A kérdések száma igen nagy, pl. warum? *miért?* wozu? *minek?* wodurch? *mivel?* mi által? *mosiur? miért?* unter welcher Bedingung? *mily feltétel alatt?* in welchem Falle? *mily esetre?*

Az okhatározót elüljárós főnevekkel, ritkán főnévi igenévvel fejezzük ki.

Az ok különfélesége a következő felosztást ajánlja: a) valódi ok pl. Sie weinen vor Schmerzen und Freude, *öröm- és fájdalomkönyveket hullatnak.* b) Elérendő ok (cél), pl. Der Wolf geht auf Raub aus, *a farkas rabolni szokott.* — Mozgást és nyugalmat jelentő igéknél főnévi igenév állhat, pl. wir gehen spazieren, *sétálni megyünk.* Wir bleiben liegen, *fekve maradunk.* c) ellentétes ok (megengedés), pl. Mancher bleibt bei aller Sparjamkeit arm, *némely ember minden takarékosága mellett szegény marad.* d) feltételes ok (feltétel), pl. Ohne Saat keine Ernte, *vetés nélkül (ha nem vetünk) nincs aratás.*

V. FEJEZET.

A jelző.

61. §. A jelző valamely főnévnek vagy tulajdonság- vagy számszerinti meghatározása, pl. *Mit süßer Kost und frischem Schaum hat er mich wohl genähret, jó étellel, friss itallal jól tartott.*

A kérdések melyekre a jelző felel: *was für ein? milyen? wie viel? hány?*

A jelzót kifejezhetjük: a) melléknévvel (melléknévi igenévvel, névmással, számnévvel). Ez a jelző a jelzett szóval nemben, számban és esetben megegyezik. Helye a főnév előtt van, kivételesen (költőknél) utána, ekkor ragokat nem vesz fel. *Bei einem Wirte wunderbar, da war ich jüngst zu Gaste, egy igen jó kormárosnál szállottam meg vendégül a minap.* b) főnévvel és pedig: α) 2. esetben álló főnévvel. Helye rendszeren a jelzett főnév után van, nem ritkán azonban előtte áll; az utóbbi esetben a jelzett szó névelő nélkül áll, pl. *das Auge des Geseßes wacht, a törvény szeme őrködik; der Mutter Segen baut den Kindern Häuser, az anya áldása házat épít a gyermekeknek; β) elüljárós főnévvel. A jelző e nemét elüljárós jelzőnek mondjuk, pl. der Freitag vor Ostern ist der Charfreitag, a húsvét előtti péntek a Nagypéntek.*

Jegyzet. Tulajdonnevek és számnevek rendszeren von elüljáróval állanak jelzőképen, különösen ha 2. esetök nem ismerhető fel jól. pl. *Die Bäder von Teplitz, Teplitz fürdői.*

γ) zu elüljárós főnévi igenévvel. pl. *Der Wunsch zu leben ist natürlich, az a kívánság, hogy éljünk, természetes.*

62. §. A főnév után (és helyettesítője, a személyes névmás után) állhat magyarázatképen jelzői főnév vagy melléknév, ugyanabban az esetben, a melyben a magyarázandó főnév áll. E jelzót értelmezőnek (die Apposition) mondjuk.

1. A főnévi értelmező

Az értelmezőt rendszeren vesszőkkel különítjük el a főnevétől, a melylyel, ha az értelmező főnév dolognak a neve, csak esetben, ha személynév, esetben és számban (ha lehet nemben is) meg kell egyeznie. pl. *Die Biene, die fleißigste Arbeiterin der Natur, ipornt uns zum Fleiße an, a méh, a természet leg-szorgalmasabb munkása, szorgalomra serkent.*

Czímeket, állást, mellék-nevet, rokonságot, nemet, mértéket és súlyt jelölő főnevek is értelmezőknek veendőek; ilyenmő értelmező rendesen a jelzett főnév előtt áll: pl. *König Ludwig, Lajos király; Dufel Franz, Ferencz bácsi; ein Liter Wein, egy liter bor;* de így is: *Karl der Große, Nagy Károly.*

Ha az értelmező meghatározó szó nélkül megelőzi főnevét, nem ragozzuk. pl. *König Ludwigs Grab, Lajos király sirja.*

2. A melléknévi értelmező. A melléknév, ha értelmezőképen áll, ragozott alakban áll. pl. *Die Blätter, die gelben, fallen schon ab, a levelek, a sárgák, már lehullanak.*

VI. FEJEZET.

Az egyszerű (puszta és bővített) mondat szórendje. (Die Wortfolge.)

63. §. A szavak kellő egymásutánját szórendnek mondjuk. A szórend a német nyelvben igen fontos, mert a ragok gyakran nem mutatják meg pontosan, mily viszonyban áll valamely szó a mondat többi részeihez; így gyakran csak a hely, a melyen a szó áll, oszlat el minden kétséget.

Az egyszerű mondatnak kétféle szórendje lehet: A) egyenes, B) fordított. A szórendet egyenesnek mondjuk, ha az *alany* áll a mondat élén, fordítottnak, ha az állítmány megelőzi az alanyt.

A) A puszta mondat egyenes szórendje: a) alany, b) állítmány. pl. *Das Wasser rauscht, zúg a víz. Wer kommt? Ki jön?* Ha az állítmány két részből áll: a) alany b) ragozott c) ragozatlan része az az állítmánynak pl. *Die Rose hat geblüht, a rózsza virágzott.*

Az egyenes szórend a kijelentő mondatok és ama kérdő mondatok szórendje, melyeknek alanya kérdő névmás.

B) A puszta mondat fordított szórendje: a) állítmány, b) alany. pl. *Scheint die Sonne? süt a nap?* Ha az állítmány két részből áll; a) ragozott része az állítmánynak. b) alany, c) ragozatlan része az állítmánynak. pl. *Hat die Rose geblüht? Virított a rózsza?*

Fordított szórendje van rendszeren a kérdő- (kivéve ha kérdő névmás az alany), felkiáltó, óhajtó és parancsoló mondatnak.

64. §. A bővített mondatnak is lehet A) egyenes, B) fordított szórendje.

A) Egyenes szórend: 1. Melléknévi jelzők rendszeren megelőzik, a főnévi jelzők követik főnevüket. Így tehát a jelzős alany áll első helyen, a második helyen az állítmány. pl. *Der edle Mensch verzeiht, a nemeslelkű ember megbocsát.* — *Der Ernst des Lebens erzieht (des Lebens Ernst erzieht) az élet komolysága nevelőleg hat.*

2. A tárgy az egyszerű állítmány után áll; ha az állítmány két részből áll, a tárgy e két része közt áll. pl. *Wir meiden ihn, kerüljük őt. Man wird der Arbeit satt, az ember belefárad a munkába. Wir wollen auf Gott vertrauen, bízunk Istenben.*

Ha egy mondatban több tárgy van, a 3. esetben álló megelőzi a 4. esetben állót, a 2. esetben álló és az elöljárós pedig követik. pl. *Der Lehrer versprach dem Knaben eine Belohnung, a tanító jutalmat ígért a fiúnak. Der Zeuge hat den Angeklagten des Mordes beschuldigt, a tanu gyilkossággal vádolta a vádlottat.*

Jegyzet. Ha a 4. esetben álló tárgy személyes névmás, megelőzi a 3. esetben álló tárgyat. pl. *Er hat ihn mir geliehen, nekem kölcsönözte.*

3. A határozók az állítmány után állanak (összetett állítmánynál a két rész között) pl. *Sein Freund ist in die Berge gereist, barátja a hegyekbe utazott.*

Ha egy mondatban több határozó áll, első helyen áll rendszeren az idő-, azután a hely- úgy a mód- és végre az okhatározó. pl. *Wir haben neulich aus Unachtsamkeit etwas in der Schule vergessen, minap figyelmelenségből elfelejtettünk valamit az iskolában.*

A tagadó *nicht* szó is ide tartozik. Ha az ígét tagadja, az egyszerű ige után áll, pl. *Er lernt nicht, nem tanul;* ha két részből áll az állítmány, közvetlenül a nem ragozott rész előtt áll. pl. *Er wird dir nicht helfen, nem fog neked segíteni.* Ha más szót tagad, az illető szó előtt áll. pl. *Nicht in den Wald wollen wir gehen, nem az erdőbe akarunk menni.*

Ha egy mondatban tárgyak és határozók vannak, az idő- és módhatározók rendszeren megelőzik a 4. eset-

ben álló tárgyat, míg a hely- és okhatározók rendesen csak utána állanak. pl. *Die Reisenden betrachteten lange mit Vergnügen die Gegend, az utasok soká élvezettel nézték a vidéket. Wir haben unsere Pflicht überall gethan, kötelességünket mindenütt teljesítettük.*

Ha személyre és tárgyra vonatkozó tárgy van a mondatban, a határozó a kettő közé is tehető. pl. *Der Krieg hat den Bewohnern seit vielen Monaten großen Schaden verursacht, a háború hónapok óta nagy nagy kárt okozott a lakóknak.*

Jegyzet. A személyes névmásokkal kifejezett tárgy rendesen megelőzi a határozókat, pl. *Wir haben ihn seit Monaten nicht gesehen, hónapok óta nem láttuk.*

B) A fordított szórend lényege a bővített mondatban is az, mint az egyszerű pusztán mondatban, hogy t. i. az állítmány áll az alany előtt. A fordított szórend beáll a kérdő, (kivéve ha kérdő névmás az alany) parancsoló és óhajtó mondatokban. pl. *Wäre doch unsere gute Mutter noch unter uns! Bárcsak édes, jó anyánk még köztünk volna!*

2. Kijelentő mondatokban, ha (az alanyokon kívül) más mondatrészt akarunk kiemelni és e végből e mondatrészt a mondat elejére teszszük, pl. *Gestern war der traurigste Tag meines Lebens, tegnap volt életemnek legszomorúbb napja.*

MÁSODIK RÉSZ.

Az összetett mondat. (Der zusammenge setzte Satz.)

65. §. Az összetett mondat két vagy több mondatból áll és ennél fogva egynél több gondolatot tartalmaz. Az összetett mondatot alkotó részeket az összetett mondat tagjainak mondjuk.

E tagok lehetnek csak főmondatok, melyek:
1. egymástól függetlenek, akkor mellérendeltek; az ily mellérendelt főmondatokból álló összetett mondat német neve: *die Satzverbindung* (mellérendelt mondatok),
2. függhet az egyik a másiktól, azaz alá van rendelve és teljesen csak a föléje rendelt taggal együtt

érthető. Az önálló tagot főmondatnak (*Hauptsatz*), az alárendeltet mellékmondatnak (*Nebensatz*) nevezzük. Az ily összetett mondatok német neve: *das Satzgefüge*.

A) A mellérendelt mondatok. (*Die Satzverbindung*.)

66. §. Két (vagy több) mellérendelt mondat közt többféle viszony lehet, nevezetesen: 1. a második mondat bővíti (magyarázza, rendezi, részletezi) az elsőnek tartalmát, ily mondatokat kapcsolt mondatoknak (*die copulative Satzverbindung*) nevezzük. 2. a második mondat ellentétes gondolatot tartalmaz: ezeket ellentétes mondatoknak (*die adversative Satzverbindung*) nevezzük. 3. a második mondat az elsőnek megokolását tartalmazza: ezek az okadó mondatok (*die causative Satzverbindung*). 4. a második mondat következtetést von le az elsőből: következtető mondatok (*die consecutive Satzverbindung*).

A mellérendelt mondatok e különféle viszonya szerint, különféle kötőszavak is szolgálnak a mellérendelt mondatok kapcsolására. Kötőszók azonban nem állanak mindig, el is maradhatnak, vagy pedig valamely mutató névmás vagy határozó szó léphet helyökbe

A kapcsolt mondatok.

67. §. Ily mondatokat kapcsolnak: *und, és; sowohl — als auch, mind — mind; weder — noch, sem — sem* (tagadott mondatokban); *theils — theils, részint — részint, einerseits — anderseits, egyrészt — másrészt*.

Némi fokozást fejeznek ki: *auch, is; außerdem, azonkívül; nicht nur — sondern auch, nemcsak — hanem is*,

Sorrendet jelölnek: *erstens, zweitens, — schließlich, először, másodszor — végre; zuerst — dann — hierauf — ferner — endlich, először — azután — majd — továbbá — végre; bald — bald, majd — majd, pl. Stiller wird es um uns her; alles geht zur Ruhe, csendesebb lesz minden körülöttünk, minden nyugalomra tér. Gefundes Blut gibt frohen Muth und froher Muth geht über Geld und Gut, jó egészség jó kedvet okoz és a jó kedv pénznél, birtoknál többet ér.*

Az ellentétes mondatok.

68. §. Az ellentétes mondatokat a következő kötőszók kapcsolják: 1. ha a második mondat az első teljesen kizárja: *nicht — sondern, nem — hanem*; 2. ha a második ellentmond az elsőnek: *oder, vagy*; *entweder — oder, vagy — vagy*; *sonst, különben*. 3. ha a második mondat az első tartalmát csak megszorítja vagy helyreigazítja: *aber, de*; *allein, de*; *dennoch, mégis*; *dagegen, ellenben*; *indes, indessen, de, ellenben*; *trotzdem, dacára*. E kötőszókra az előző mondatokban egy határozó szokott utalni, pl. *freilich, persze*; *wohl, zwar, ugyan*, pl. *Ernst ist das Leben, heiter die Kunst, komoly az élet, derült a művészet. Gold und Perlen sind ein schöner Schmuck, aber Verstand und Tugend zieren noch mehr, arany és gyöngy szép ékszer, de ész és erény még jobban díszít.*

Az okadó mondatok.

69. §. A kötőszó itt: *denn, ja, hisz, mert, ugyanis*. E mondatokban a második tartalmazza az elsőnek okát. pl. *Traue ihnen nicht, sie sind falsch, ne higgy nekik, hamisak. Spotte des Alters nie, denn du willst ja auch alt werden! Ne gúnyold az öregeket, hisz te is akarsz megöregedni.*

A következőtető mondatok.

70. §. Kötőszók: *also, folglich, tehát*; *daher, demnach, ennélfogva*; *deshalb, deswegen, darum, ezért, ennélfogva*. E mondatokban az első mondat foglalja magába az okot, a második az okból folyó következtést. pl. *Die Sonne ist untergegangen, folglich wird es nun Nacht, a nap lenyugodott, az éj tehát beáll.*

Az összevont mondat. (Der zusammengezeugene Satz.)

71. §. Néha két mellérendelt mondatnak, — legyenek fő- vagy mellékmondatok — egy vagy több közös mondatrésze van. Ha e közös mondatrészeket csak egyszer tesszük ki, az összevont mondatot kapjuk.

Ily közös mondatrész lehet: 1. az alany, 2. az állítmány, 3. a tárgy, 4. a határozó vagy pedig az említettek közül kettő. pl. *Schaden, Sorge, Klage, wachsen alle Tage, kár, gond, panasz napról napra nő.*

72. §. Összevont mondatokban az alany és állítmány egyeztetése a következő módon történik :

1. Ha különböző személyűek az alanyok, az állítmány mindig többesszámban áll; első személyű lesz az állítmány, ha van első személyű az alanyok közt, második személyű, ha van második személyű alany és nincsen első személyű pl. *Ich und der Bruder lernen, én és fivérem tanulunk. Sein Vater und du werdet wieder kommen, atyja és te visszajöttök.*

2. Ha az alanyok mind harmadik személyűek, az állítmány is harmadik személyű és többes számú; csak ha a több alany egy egésznek veendő, vagy ha az állítmány az alanyok között áll, egyes számú lesz, pl. *Macht und Geld regieren die Welt, hatalom és pénz kormányozza a világot. Macht regiert die Welt und Geld, hatalom kormányozza a világot és a pénz.*

B) Fő- és mellékmondatból álló összetett mondatok. (Das Satzgefüge.)

73. §. Az alárendelt vagy mellékmondat, mint a 65. §-ban mondtuk, csak főmondatával együtt érthető. A mellékmondat épen úgy része a főmondatnak, mint valamely mondatrész.

A mellékmondat annyiféle lehet, a hány mondatrész van, t. i. 1. alanyi, 2. állítmányi, 3. tárgyi, 4. határozó, 5. jelző mondat.

A mellékmondat külső megismertető jelei: 1. hogy a főmondathoz valami szó (vonatkozó [kérdő] névmás vagy határozó, alárendelő kötőszó) kapcsolja. 2. hogy az állítmány (két részből álló állítmánynak ragozott része) mindig végén áll. 3. hogy az állítmány, ha nem valódi, tehát elváló összetétel, sohasem válik el a határozó szótól.

A mellékmondat állhat: 1. főmondata előtt (Vorder-satz), 2. főmondata mögött (Nachsatz), 3. főmondata részei között (Zwischen-satz).

A főmondatban sokszor találni egy (mutató) szócskát, mely a fő- és mellékmondat közti értelmi viszonyt határozottan megmutatja, pl. *Was dem Herzen gefällt, das suchen die Augen, a mi a szívnek tetszik, azt keresik a szemek.*

I. FEJEZET.

Az alanyi mondat.

74. §. Az alanyi mondat a főmondat alanya helyett áll és e kérdésekre felel: *wer? was? ki? mi?*

Alanyi mondatot a főmondatához lehet kapcsolni: 1. *daß* kötőszóval, 2. *ob, wo, wann, wie, warum* határozó szókkal, 3. *wer, was, der, die, das* és *welcher, welche, welches* vonatkozó névmásokkal.

Jegyzet. A főmondatban a hiányzó alany helyén néha *es* vagy a mutató *der, die, das* áll, pl. *Es ist unser innigster Wunsch, daß der König lange lebe, lebenslänglicher Öhajunk, hogy a király sokáig éljen* (*das lange Leben des Königs ist . . .*). *Was nicht taugt, ist auch geschenkt zu theuer, a mi nem jó, az ajándéknak is drága* (*das Untaugliche ist . . .*).

A *daß* kötőszóval kapcsolt alanyi mondatok rövidíthetők, ha alanyuk az általános alany *man* vagy ha alanyuk a főmondatban mint valamely mondatrész előfordul. Ily mondatok pl. *Es ist eine schwere Sache, daß man noch im Alter lerne, nehéz dolog, hogy az ember még öregkorában tanuljon.*

Az ily mondatok rövidítése (*die Verkürzung*) úgy történik, hogy alanyukat és kapcsoló szavukat elhagyjuk, állítmányukat pedig az elöljárós főnévi igenévvé alakítjuk át. A fent adott példa rövidítése: *Es ist eine schwere Sache noch im Alter zu lernen.*

II. FEJEZET.

Az állítmányi mondat.

75. §. Az állítmányi mondat csak az alanyt kiegészítő állítmányi főnevet (lásd a 47. §.) pótolhatja; ige állítmányt vagy más kiegészítőjét az állítmánynak nem pótolhat.

Az állítmányi mondat is e kérdésekre felel: *wer? was? ki? mi?* Kapcsolása rendesen a vonatkozó névmásokkal történik, pl. *Der Glaube ist es, der uns tröstet, a hit az, ami bennünket vigasztal* (*der Glaube ist unser Trost*).

III. FEJEZET.

A tárgyi mondat.

76. §. A tárgyi mondat a (2., 3., 4. esetben álló és az elüljárós) tárgyat helyettesíti. — A kérdések, melyekre felel: *wer? wen? wen? was?* és mindazok, melyekkel elüljárós tárgyat kérdezhetünk. Ha a főmondat a tárgyi mondat előtt áll, *es*, és a mutató névmás valamely esete, vagy valamely határozó utal a következő mellékmondatra.

Kapcsolása ugyanazokkal a szavakkal történik, melyekkel az alanyi mondatot lehet főmondatához fűzni: (lásd a 74. §.), pl. *Der Faule ist nicht wert, daß man ihm helfe, a lusta nem érdemli meg, hogy segítsük* (*der Faule ist der Hilfe nicht wert*). *Man soll nur dem Arbeit geben, der fleißig ist, csak annak kell munkát adni, a ki szorgalmas* (*Man soll nur dem Fleißigen Arbeit geben*). *Wer weiß, ob er noch morgen lebt? Ki tudja, él-e még holnap?* *Man hofft immer, daß man noch am Leben bleibt, az ember mindig reméli, hogy még életben marad.*

A *daß* kötőszóval álló mondatok rövidítése lehetséges, ha ugyanazon alanyuk van, mint főmondatuknak vagy pedig ha az a főmondatban mint tárgy előfordul vagy legalább kiegészíthető. A rövidítés épen úgy történik, mint az alanyi mondatoké (74. §.), pl. *Gott gebietet uns, daß wir unseren Nächsten lieben, Isten megparancsolja, hogy felebarátunkat szeressük* (*Gott gebietet uns unseren Nächsten zu lieben*).

A *daß* és *ob* kapcsoló szókkal álló tárgyi mondatok még úgy is rövidíthetők, hogy a kötőszó elmarad és az így megcsonkított mellékmondatnak főmondati szórendet adunk, pl. *Ich fühle, daß es heute sehr kalt ist, érzem, hogy ma nagyon hideg van.* (*Ich fühle, es ist heute sehr kalt.*)

77. §. Egyenes és függő beszéd. (*Directe und indirecte Rede*.) Egyenes beszédnek mondjuk valaki szavainak szószerinti idézését. Az idézett mondatok (*Anführungsätze*) kettőspont (:) után és idéző jelek („”) közt állanak. Az idéző mondat állhat az idézett előtt, annak részei közt és utána is lehet vetve; a két utóbbi esetben fordított szórendje van. pl. *Salamon sagt: „Die Furcht des Herrn ist der Anfang der Weisheit.“ — Salamon mondja: Az Úr félelme a bölcsesség kezdete.* — *„Die Furcht des Herrn“, sagt Salamon,*

ist der Anfang der Weisheit." — „Die Furcht des Herrn ist der Anfang der Weisheit," sagt Salamon. Az idézett mondatok tárgyai ugyan az idéző mondatnak, de nyelvtanilag függetlenek tőle.

Ha valakinek (akár a magunk) szavait nem szó szerint idézzük, hanem nyelvtanilag függőkké tesszük az idéző mondatról, a függő beszéd keletkezik. Az idézett mondatok a függő beszédben mellékmondatokká lesznek és kötőmódban állanak; kötőszavuk *daß*, mely igen gyakran elmarad s ilyenkor a mellékmondat, (mint a 76. §. végén megmutattuk) főmondat szőrendjét nyeri. A függőkké lett kérdő mondatok (kötőszó *ob*) majd jelentő, majd kötőmódban állanak, a szerint vajjon a kérdőmondat tartalmát bizonyosnak vagy kétesnek akarjuk-e feltüntetni. A függő beszéd intézett mondatai tárgyi mellékmondatok. pl. Salamon sagt, *daß die Furcht des Herrn der Anfang der Weisheit sei*. Salamon sagt, *die Furcht des Herrn sei der Anfang der Weisheit*. — Er soll uns sagen, *ob er arbeiten will* (wolle), mondja meg nekünk, akar-e dolgozni.

35. §. Az egyenes beszéd átalakítása függő beszéddé. 1. Az egyenes beszéd jelentő módja a függő beszédben kötőmóddá változik. 2. a függő beszéd állítmányai a kötőmód főideibe, teendők, 3. Ha a jelentő mód nem különbözik a kötőmódtól, veendő: a kötőmód jelene helyett a kötőmód folyamatos múltja; a kötőmód múltja helyett a végzett múltja, a kötőmód jövője helyett a körülírása *würde* alakkal. 4. Az egyenes beszéd parancsoló módját körül kell írni (sollen vagy mögen módbeli segédigék kötőmódjának jelenidejével.) 5. Az előforduló névmások az elbeszélő álláspontjából választandók. Az előadóra nézve az előforduló személyek ugyanis rendesen a szóban levők (harmadik személy); de az az eset sincsen kizárva, hogy saját szavait beszéli el valaki, akkor első és második személyű névmások is fordulhatnak elő. 6. Megszólítások, felkiáltások, melyek az egyenes beszédben előfordulnak, a függő beszédből kimaradnak.

Egyenes beszéd.

Der römische Kaiser Titus pflegte zu sagen: „Der Tag an dem ich nichts Gutes gethan habe, ist für mich verloren.

függő beszéd.

Der r. K. T. pf. zu sagen, *daß der Tag, an dem er nichts Gutes gethan habe, für ihn verloren sei*.

Titus, a római császár, azt szokta mondani: „Az a nap, melyen nem tettem jót, rám nézve elveszett.”

IV. FEJEZET.

A határozó mondat.

78. §. A határozó mondat a főmondat valamely határozóját pótolja és annyiféle lehet, a hányféle ~~ha~~ határozó.

a) A helyhatározó mondat.

A helyhatározó mondat a helyhatározó helyett áll és ugyanazon kérdésekre felel, a melyekre a helyhatározó.

Kapcsolása *wo, woher, wohin* határozó szókkal történik, a melyekre egy a főmondatban álló *da, daher, dorthier, dahin, dorthin* határozó utalni szokott, pl. *Wo Friede ist, da ist auch Liebe, a hol a béke honol, ott szeretet is van.*

b) Az időhatározó mondat.

79. §. Az időhatározó mondat az időhatározót pótolja és ugyanazokra a kérdésekre felel, a melyekre az időhatározó. Az időhatározó mondat vagy időpontot vagy időtartamot jelöl. A *wann? mikor?* kérdésre felelő, tehát időpontot jelelő időhatározó mondat cselekvése vagy egy időben történhetik a főmondatéval (egyidejűség, *die Gleichzeitigkeit*), vagy már előbb történt (előidejűség, *die Vorzeitigkeit*), vagy csak utóbb fog történni (utóidejűség, *die Nachzeitigkeit*).

Az egyidejű mellékmondatot *als, da, indes, sobald, sowie, wann; wenn, während, wie* (*mikor, midőn, midőn, mikelyt, amint, mialatt*) kötőszókkal kapcsoljuk, pl. *Als der Herr zwölf Jahre alt war, gieng er mit seinen Eltern nach Jerusalem, a mikor az Úr 12 éves volt, szüleivel Jeruzsálembe ment.*

Az előidejű mellékmondatokat leginkább *nachdem, miután* kötőszóval kapcsoljuk; állhatnak azonban még *als, sobald als, sowie és wie is*. Megjegyzendő, hogy e kötőszók után mindig oly időnek kell állania, mely a cselekvést a főmondat cselekvésénél előbb történnének mutatja. pl. *Nachdem Petrus den Herrn dreimal verläugnet hatte, frähte der Hahn, miután Péter az urat háromszor megtagadta, kukorékol a kakas.*

Az utóidejű mondatokat *ehe, bevor, mielőtt* kötőszókkal kapcsoljuk. pl. *Bevor du zur That schreitest, bedenke alles reiflich, mielőtt valami tettet véghezviszel, gondold meg mindent jól.*

Az időtartamot jelező mondatok e kérdésekre felelnek: *wie lange? meddig? seit wann? mióta? bis wann? meddig, mily időpontig?* Kapcsolásuk *bis*, *indem*, *seit*, *seitdem*, *solange* és *während* (*míg, amíg, mialatt, ameddig*) kötőszókkal történik, pl. *Seitdem der Fürst seinen Sohn verloren hat, traut er keinem Menschen mehr, a mióta a fejedelem elvesztette fiát, senkiben sem bízik már.*

Az időhatározó mondat átalakítása egyszerű időhatározóvá lehetséges, ha az állítmánya átalakítható főnévvé, pl. *Und ich sah ein Licht von weitem, eben als es zwölfe schlug* (*Schlag zwölf Uhr sah ich stb.*), *fényt láttam messziről, éppen midőn 12-t ütött az óra.*

Ha a *wenn* kötőszó elmarad, az időhatározó mondat kérdő főmondat szórendjét kapja, pl. *Ist es Herbst geworden, ziehen die Schwalben in wärmere Gegenden* (*wenn es Herbst geworden ist*), *ha beállt az ősz, a fecskék melegebb vidékre vonulnak.*

Ha az időhatározó mondat alanya egyszersmind a főmondat alanya, többféleképpen rövidíthető. 1. A mellékmondat, a kötőszó, alany és segédige elhagyása után értelmezővé lesz, pl. *Hannibal schwur, als er erst neun Jahre alt war, den Römern ewige Feindschaft* (*Hannibal schwur, erst neun Jahre alt, den . . .*), *Hannibal örök gyűlölséget esküdött a rómaiaknak, midőn csak 9 éves volt.* 2. Egyidejű időhatározó mondat állítmánya, kötőszó és alany elhagyása után, jelenidejű melléknévi igenévvé változik, mely a főmondatban időhatározóképen szerepel, pl. *Er schlief ein, während er bei der Arbeit saß* (*Bei der Arbeit sitzend, schlief er ein*), *elaludt, míg munkájánál ült.* 3. Előidejű mellékmondatoknak (*sein* vagy *werden* igékkel ragozott) állítmánya múlt idejű melléknévi igenévvé változik át, pl. *Nachdem er kaum geheilt war, machte er sich wieder auf den Weg* (*Kaum geheilt, machte . . .*), *alig hogy meggyógyult, útnak eredt.*

c) A módhatározó mondat.

80. §. A módhatározó mondat az egyszerű módhatározót pótolja és úgy mint amaz, a cselekvés módját, fokát, mértékét fejezi ki; kapcsolása *indem*, *ohne daß* (*-va, -ve* állapothatározó, *anélkül hogy*) kötőszókkal történik.

Ama módhatározó mondatokat, melyek két cselekvést összemérnek, összehasonlító mondatoknak (*Vergleichungsätze*) mondjuk.

Az összehasonlító mondatokat *wie*, *als* (*mint*), *wie* — *so*, *a mennyire* — *annyira*, *je* — *desto*, *jenachdem*, *minél* — *annál*, *aszerint*, *insofern als*, *amennyiben*, *insofern* — *inwiefern*; *amennyiben* — *annyiban*, és ha arra akarunk utalni, hogy a hasonlat csak lehetséges, bizonytalan, *als ob*, *als wenn*, *wie wenn* (*mintha*) szókkal (a kötőmód folyamatos és végzett multjával) kapcsoljuk.

Ama módhatározó mondatokat pedig, melyek a cselekvés vagy állapot következményét tüntetik fel, következményes mondatoknak (*Consecutivsätze*, *Folgesätze*) mondjuk. Ezeknek kapcsoló szava (*so*) *das*, *hogy* *zu* — *als* *das* (az utóbbi a kötőmód folyamatos és végzett multjával).

A kérdés, melyekre mind a valódi módhatározó (a), mind az összehasonlító (b), mind a következményes (c) mondatok felelnek: *wie*? *hogyan*? *wie sehr*? *mennyire*? *auf welche Weise*? *mi módon*? pl. a) *Das Unglück bricht herein, ohne dass man es ahnt, a baj meglep, anélkül hogy sejtették.* b) *Wie der Schelm ist, so denkt er, a milyen a hunczut ember, úgy gondolkozik. Ihr eist, als wenn ihr Flügel hättet, úgy siet (asszonyom!), mintha szárnya volna.* c) *Er ist so stolz, dass er alle anderen Menschen misshandelt, oly büszke, hogy minden más embert lenéz.*

A valódi módhatározó mondatok (a) rövidíthetők, ha alanyuk ugyanaz mint a főmondaté; az indem kötőszó és az alany elmarad, az állítmány melléknévi igenévvé változik, pl. *Der Feind zog sich zurück, indem er fortwährend feuerte* (*Fortwährendfeuernd zog sich der Feind zurück*), *az ellenség visszavonult, mialatt folyvást tüzelt.* Az *ohne* *dass* kötőszóval állók pedig úgy, hogy a *dass* kötőszó és az alany elmarad, az állítmány pedig *zu* elöljárós főnévi igenévvé lesz, pl. *Niemand wird bestraft, ohne dass er es verdient hätte* (*Niemand wird, ohne es verdient zu haben, bestraft.*), *senkit sem büntetnek meg, anélkül, hogy meg nem érdemelte.*

A *zu* — *als* *dass* kötőszóval kapcsolt következményes mondatok is rövidíthetők; elmarad ugyanis az *als* *dass* kötőszó és az alany, az állítmány pedig *um zu*-val álló főnévi igenévvé változik. pl. *Er ist zu dankbar um der Wohlthaten nicht zu gedenken.*

d) Az okhatározó mondat.

81. §. Az okhatározó mondat a 60. §-ban felsorolt okhatározókat pótolhatja s ennél fogva megkülönböztethetünk :

- α) (valódi) okhatározó mondatokat;
- β) czél (elérendő ok) határozó mondatokat;
- γ) megengedő (ellentétes ok) mondatokat;
- δ) feltételes (feltételes ok) mondatokat.

α) A valódi okhatározó mondat.

Az okhatározó mondat okhatározót helyettesít. Kérdése: warum? weshalb? miért? wodurch? womit? mivel? miáltal? stb. Kapcsolása *daß*, *hogy*, *weil*, *mert*, *da*, *minthogy* kötőszavakkal történik. A főmondatban rendesen valamely szó (daran, dadurch, daraus) utal a mellékmondatban foglalt okra, pl. *Weil (da) das Leben kurz ist, muß man jeden Augenblick benützen, mert az élet rövid, minden pillanatot ki kell használni. Mancher Mensch erwirbt sich dadurch ein Vermögen, daß er andere betrügt (átalakítva: Mancher Mensch erwirbt sich durch das Betrügen anderer ein Vermögen), némely ember azáltal szerez vagyont, hogy másokat megcsal.*

A *weil* és *da* kötőszókkal kapcsolt mondatokat az ismeretes előzmények mellett rövidíthetni; a kötőszó és az alany elmarad, az állítmány melléknévi ige-névvé változik, pl. *Die Karthager baten, weil sie gänzlich erschöpft waren, endlich um Frieden (die Karthager baten, gänzlich erschöpft, um Frieden), a carthagóik békét kértek, mert végre ki voltak merülve.*

β) A célhatározó mondat.

A célhatározó mondat megmondja az okot, miért (mi célra) történik a főmondat cselekvése. Kérdése: wozu? minek? zu welchem Zwecke? in welcher Absicht? mi célra? mi szándékkal? Kapcsolása *daß*, *damit*, *hogy*, kötőszókkal történik. Igéje rendesen kötőmódban áll, pl. *Verne in der Jugend, damit (daß) du im Alter wissest, tanulj ifju korodban, hogy vénségedre tudj.*

Ha fő- és mellékmondatnak ugyanazon alanya van, a célhatározó mondat rövidíthető; elmarad t. i. a kötőszó és az alany, az állítmány pedig *um zu* (néha csak *zu*-val) álló főnévi igenévvé lesz, pl. *Verne in der Jugend, um im Alter zu wissen.*

γ) A megengedő mondat.

A megengedő mondat ellentétes okot tartalmaz. A kérdés melyre a megengedő mondat felel, *warum* szó valamely ellentétet jelölő határozó szóval, pl. *warum* doch? *warum* dennoch? *miért mégis?* és hasonló. Kapcsolása a következő szókkal történhetik: *obwohl*, *obgleich*, *obgleich*, *obgleich*, *wenn auch*, *wenn gleich*, *wenn schon*, *habár*, *hamindjárt*, *ámbar*, *jöllehet*; *wie wohl*, *trökdem* *daß*, *daczára* *hogy*, *ungeacht* *daß*, *nem tekintve*, *hogy*; azonkívül a vonatkozó névmások és határozó szók *auch* szóval kapcsolatban, pl. *wer auch*, *wo auch* stb. *Obwohl* die Arbeit ermüdet, *gewährt* sie uns doch Freude, *hamindjárt* *fáraszt* is a munka, *örömet* *mégis* *szerez*.

Rövidítésök, ha alanyuk egyszersmind a főmondat alanya, úgy történik, hogy az alany elmarad, az ige pedig a megfelelő melléknévi igenévvé lesz: a kötőszó igen gyakran megmarad, van azonban eset, hogy ez is elmarad: pl. *Obwohl* unser Dorf ziemlich klein ist, hat es doch Schule und Kirche (*obwohl* ziemlich klein, hat unser Dorf doch Schule und Kirche), *ámbar* a mi falunk elég kicsiny, *mégis* van neki iskolája és temploma.

Az *ob* vagy *wenn* szók elhagyásakor, a megengedő mellékmondat kérdő mondat szórendjét kapja, pl. *Ermüdet* uns *auch* die Arbeit, *gewährt* sie uns doch Freude.

δ) A feltételes mondat.

A feltételes mondat a főmondat cselekvésének lehetséges (feltételes) okát tartalmazza. A kérdés, melyre felel: *in welchem Falle?* *mily esetben?* Kapcsolása *wenn*, *ha*, *falls*, *ha*, *im Falle* — *daß*, *abban az esetben*, *hogy*-, szókkal történik. A főmondatban igen gyakran *so*, *akkor* utal a mellékmondatra.

Megjegyzendő, hogy a lehetséges feltételt a kötőmód folyamatos multjával (fő- és mellékmondatban); a lehetetlen feltételt a jelenre nézve a kötőmód ugyanazon idejével, a multa nézve a kötőmód végzett multjával fejezzük ki. A feltételes mondat főmondatának állítmánya (a lehetséges és lehetetlen feltételű esetben) a kötőmód azon körülírt alakjába tehető, melyet feltételes módjának mondottunk, pl. *Wenn* du Gutes thust, wirst du glücklich sein, *ha* jól teszel, boldog léssz. *Wenn* alle Menschen gut wären, *so* bedürfte man keiner Strafe, *ha* minden ember jó volna, *nem* kellene büntetés.

A wenn kötőszó igen gyakran elmarad, ilyenkor a feltételes mondat kérdő főmondat szórendjét kapja, pl. *Es ließe sich alles trefflich schlichten, könnte man die Sache zweimal verrichten, mindent pompásan el lehetne intézni, ha egy dolgot kétszer lehetne elintézni.*

A feltételes mondatok rövidítése [ha alanyuk ugyanaz, mint a főmondaté,] úgy történik, hogy elhagyván a kötőszót és az alanyt, az állítmányt a megfelelő melléknévi igenévvé változtatjuk át. pl. *Alzußtraß gespannt, zerpringt der Bogen (Wenn der Bogen alzußtraß gespannt wird, zerpringt er), ha az íjját nagyon megfeszítik, eltörik.*

V. FEJEZET.

A jelző mondat.

82. §. A jelző mondat valamely (főnévi vagy melléknévi) jelzőt helyettesít és úgy mint az, e kérdésre felel: *was für ein? milyen?*

Kapcsolása *daß, hogy; ob, vajjon;* a vonatkozó névmások, (de *wer* és *was* csak a legritkább esetekben) és vonatkozó határozó szók segítségével történik.

A vonatkozó névmás avval a főnévvel, melyre vonatkozik, nemben és számban megegyezik; mily esetben teendő, attól függ, mily mondatrésze a mellékmondatnak. Minthogy a jelző mondatokat legtöbbször a vonatkozó névmásokkal kapcsoljuk, vonatkozó mondatoknak is nevezzük, pl. *Die Hoffnung, daß wir uns wiedersehen, stärkt uns beim Abschiede, az a remény, hogy újra látjuk egymást, erőt nyújt a váláskor. Die Natur ist ein Buch, das überall lehrreich ist, a természet könyv, a mely mindenhol tanulságos.*

Az átalakítás jelzővé lehetséges, ha a mellékmondat nem nagyon hosszú, pl. *Die Natur ist ein überall lehrreiches Buch.*

A *daß* kötőszóval álló jelző mondat rövidíthető, ha alanya a főmondatban is előfordul; kötőszava és alanya elmarad, állítmánya pedig *zu*-val álló infinitivussá változik. pl. *Die Hoffnung uns wiederzusehen stärkt uns beim Abschiede.*

A vonatkozó névmással kapcsolt jelző mondat eginkább akkor rövidíthető, ha ragozott állítmánya *sein* valamely alakja, vagy ha szenvedő szerkezetű; mindkét esetben a kapcsoló szó és a segédige elmarad

s a mi így megmarad, a meghatározott szónak értelmezője lesz. pl. Ein Herz, welches von Edelmuth bewohnt wird, ist durch sich selbst bewohnt (Ein Herz von Edelmuth bewohnt, ist . . .) *oly szív, melyben nemes érzelmek laknak, önmagát jutalmazza.*

VI. FEJEZET.

Az összetett mondat szórendje. (Wortfolge im zusammengefügten Satze.)

83. §. A mellérendelt mondatok szórendje épen olyan, mint az egyszerű bővített mondatoké. Megjegyeztük, hogy vannak oly kötőszók, melyek után fordított a szórend és olyanok, melyekre majd egyenes, majd fordított szórend következik.

A kapcsoló szó rendesen a második főmondat első helyén áll; vannak azonban olyanok is, melyek nem a mondat élén is állhatnak, ilyenek: doch, dagegen, also, vielmehr, nämlich stb.

Említettük a 73. §-ban, a mellékmondat szórendjét; az ott mondottak kiegészítésül csak annyit, hogy a kapcsoló szó mindig az első szó a mellékmondatban, kivéve ha praepositiótól függ, mely esetben a praepositio áll előtte, így pl. mit welchem . . . durch den . . . stb.

A mellékmondat részeinek rendje tehát a következő: a) kötőszó, b) alany, c) 3. esetben (2. esetben), d) 4. esetben álló tárgy, e) határozók abban a rendben mint a 64. §. A) pontjában jelöltük, f) nem ragozott, g) ragozott része az állítmánynak.

A jelzett rendtől csak akkor tér el a mellékmondat, ha kötőszavát elhagyjuk. Ekkor (kérdő, felszólító) főmondat szórendjét kapja, melyről a 64. §-ban B) 1. alatt van szó. Mely esetben lehet elhagyni a kötőszót, arról az egyes mellékmondatok rövidítésénél szoltunk (Lásd a 76. és a 79. §§., a 81. §. γ és δ) végén.)

A mellékmondat után álló vagy részei közé ékelte főmondatnak mindig fordított szórendje van, (77. §.) mivel az elülálló mellékmondat a főmondat hangsúlyozott és így kiemelt részének tekintendő, mely esetben mint a 64. §. B. 2. alatt mutattuk, a szórendnek fordítottnak kell lennie.

A többszörösen összetett mondat és a körmondat. (Der mehrfach zusammenge setzte Satz und die Periode.)

84. §. Mindeddig oly összetett mondatokról volt szó, melyek két (fő- vagy egy fő- és egy mellék) mondatból állottak. Képezhető azonban oly összetett mondat is, mely három, négy és több mondatból áll. Ily nagyobb terjedelmű mondatot többszörösen összetett mondatnak nevezünk.

Ha az összetartozó, részint kötőszók nélkül, részint kötőszóval álló mondatok mind (bővített vagy összevont) főmondatok, mondat-sort (Satzreihe) nyerünk. pl. Berge bestehen aus einzelnen Steinen und Sandkörnern; Ströme bestehen aus vielen Tropfen; Augenblicke machen Jahre und viele kleine Handlungen machen das Leben, *hegyek egyes kövekből és homokszemekből állanak; folyamok sok cseppből állanak; pillanatok esztendőket tesznek ki és sok apró cselekvés az életet teszi ki.*

Az együvé tartozó mondatok lehetnek azonban fő- és mellékmondatok is; lehet: 1. hogy a két vagy több mellékmondat mind a főmondattól függ; ez esetben a mellékmondatok egymás mellé rendelt mondatok lesznek; 2. lehet, hogy a mellékmondatok egyike vagy mindannyia nem a főmondattól, hanem a mellékmondat egyikétől függ, ez esetben a mellékmondatok alárendelt viszonyban állanak ahhoz és ezeket másod-, (harmad-, negyedfokú) mellékmondatoknak mondjuk.

Pl. 1. Seitdem du genesen bist, hast du deinen früheren Frohsinn wiedergefunden, der uns allen oft frohe Stunden bereitet hat. *Mióta meggyógyultál, megjött megint előbbi jó kedved, mely mindannyiunknak sokszor vidám órákat szerzett.*

2. Wer verlangt, daß man ihn seines Reichthums wegen verehere, der könnte auch verlangen, daß man einen Berg verehere, der Gold in sich birgt, *a ki követeli, hogy az ember gazdagságáért tisztelje, azt is követelhetné, hogy az ember egy hegyet tiszteljen, melyben arany van.*

A többszörösen összetett mondatnak van olyan fajtája is, mely két részre oszlik, melynek főgon- dolata kettősponttal (:) elválasztva a második részben

áll, míg az első rész az olvasót függőben tartja, előkészíti a főgondolatra: ily mondategészlet körmondatnak (Periode) nevezünk. A körmondat első részét előszaknak (Vordersatz), második részét utószaknak (Nachsatz) nevezzük; mindkettő rendesen több mellérendelt mondatból áll; a körmondat egyes részeit tagjainak (Glieder der Periode) nevezzük, e tagokat egymástól pontosvesszővel választjuk el, pl. Ich lebe und weiß nicht wie lang; ich sterbe und weiß nicht wann; ich fahre und weiß nicht wohin: mich wundert, daß ich fröhlich bin, *élek és nem tudom meddig; meghalok és nem tudok mikor; járok-kelek és nem tudom hová: csodálkozom, hogy jókedvű tudok lenni.*

TARTALOM.

Oldal

Első rész. Hangtan.

<i>I. Fejezet.</i> A hangok	3
A magánhangzók és változásaik	4
A mássalhangzók	5
<i>II. Fejezet.</i> A szótagok és elválasztásuk	6
A hangsúly	7

Második rész. Szótan.

<i>I. Fejezet.</i> A főnév és névelő	8
A főnév neme	8
A főnév száma	10
A főnév esetei	10
A főnév ragozása és pedig	
Erős ragozás	11
Gyenge ragozás	13
Vegyes ragozás.	13
Tulajdonnevek	14
Idegen származású főnevek	15
<i>II. Fejezet.</i> A melléknév	15
Erős ragozása	16
Gyenge ragozása	16
Vegyes ragozása	17
A melléknév fokozása	17
<i>III. Fejezet.</i> A névmás	19
Személyes névmások	19
Birtokos névmások	20
Mutató névmások	21
Kérdő névmások	22
Vonatkozó névmások.	23
Határozatlan névmások	23

<i>IV. Fejezet. A számnév</i>	24
Tőszámnevek	24
Sorszámnevek	25
Határozatlan számnevek	26
Számnevek származékai	26
<i>V. Fejezet. Az ige</i>	27
Az ige beosztása	27
Az ige ragozása	28
Az ige alakja	28
Az ige módja	29
Az ige ideje	29
Az ige száma	30
Az ige személyei	30
A gyenge igeragozás	30
Egyszerű idők	31
Összetett ige egyszerű idői	32
Összetett idők	33
Segédigék összetett idői	35
Az erős igeragozás	36
Egyszerű idők	36
Összetett idők	37
A leggyakoribb erős ige lajstroma	38
Visszaható ige	41
Személytelen ige	41
Vegyes igeragozás	41
Rendhagyó igeragozás	42
Szenvedő igeragozás	44
<i>VI. Fejezet. A nem ragozható beszédrészek</i>	44
A határozó szó	44
Elöljárók	45
Kötőszók	47
Indulatszók	48

Harmadik rész. Szóképzéstan.

Származtatás útján	48
Összetétel útján	50
Önálló szókkal való összetétel	51

Mondattan.

<i>Első rész. Az egyszerű mondat</i>	52
<i>I. Fejezet. Az alany</i>	52
<i>II. Fejezet. Az állitmány</i>	53
Az állitmány ideje	54

	Oldal
Az állitmány módja	55
Tagadás	56
III. Fejezet. A tárgy	57
A második esetben álló tárgy	58
A harmadik esetben álló tárgy	59
A negyedik esetben álló tárgy	61
Kettős negyedik eset	62
Elüljárás tárgy	62
IV. Fejezet. A határozó	63
A helyhatározó	63
Az időhatározó	63
A módhatározó	64
Az okhatározó	64
V. Fejezet. A jelző	65
VI. Fejezet. Az egyszerű mondat szórendje	66
Második rész. Az összetett mondat	68
A) A mellérendelt mondatok	69
A kapcsolt mondatok	69
Az ellentétes mondatok	70
Az okadó mondatok	70
A következő mondatok	70
Az összevont mondat	70
B) Az alárendelt mondat	71
I. Fejezet. Az alanyi mondat	72
II. Fejezet. Az állitmányi mondat	72
III. Fejezet. A tárgyi mondat	73
Az egyenes és függő beszéd	73
IV. Fejezet. A határozó mondat	75
A helyhatározó mondat	75
Az időhatározó mondat	75
A módhatározó mondat	76
Az okhatározó mondat	78
A valódi okhatározó mondat	78
A célhatározó mondat	78
A megengedő mondat	79
A feltételes mondat	79
V. Fejezet. A jelző mondat	80
VI. Fejezet. Az összetett mondat szórendje	81
VII. Fejezet. A többszörösen összetett mondat és a körmondat	82

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és általa, valamint minden hazai könyvárustól
megszerezhető:

Tudományos zseb-könyvtár.

„A tudományos zseb-könyvtár“ időhöz nem kötötten, 60 filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik.

„A tudományos zseb-könyvtár“ idővel mindazt felöleli, ami az általános műveltség körébe tartozik. A csinos külsejű füzeteket, rendkívüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti, aki pedig a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja elsajátítani, az föltétlenül vegye meg a „tudományos zseb-könyvtár“t. A jó magyarsággal és eleven stílussal megírt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. Földrajzi és statisztikai tabellák. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. Arithmetikai és algebrai példatár. Irta Dr. Lévay E.
3. Kis latin nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
4. Magyar irodalomtörténet. Irta Gaal Mózes.
5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
6. Francia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.
12. Magyar stilisztika. Irta Gaal Mózes.
13. Magyar retorika. Irta Gaal Mózes.
14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Lévay Ede.
15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.
16. Magyarok oknyomozó története. Irta Cseh Lajos.
17. Kereskedelem története. Irta Dr. Stirling Sándor.
- 8—20. Egyetemes irodalomtörténet. Irta Hamvas József.
21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
22. Magyar poétika. Irta Gaal Mózes.

Folytatás a túloldalon.

23. Planimétria példatárral. Irta Dr. Lévy Ede.
 24. A római nemz. irod. tört. Irta Márton Jenő.
 25. Német nyelvtan. Irta Albrecht János.

Legközelebb pedig — szintén időhöz nem kötötten —
 következő kötetek megjelenése van tervbe véve:

Aesthetika	Német helyesírás
Algebra	Német irodalomtörténet
Alkotmánytan	Nemzetgazdaságtan
Áruisme és vegytan	Népisme
Áruisme-Lexikon	Oktatási módszertan
Astronomia	Olasz nyelvtan
Az ember őstörténete	Orosz nyelvtan
Chémia (szerves)	Paedagógia
Chémia (szervetlen)	Pénzügyi jog
Egyházjog (Prot.)	Pénzügytan
Egyháztörténet	Physikai földrajz
Építészeti stilisme	Physikai repetitorium
Észjog	1. Mechanika és akusztika
Ethika	2. Optika és hőtan
Fogalmazványok	3. Elektromosság és mág- nesség
Földtan	Politika
Geológia	Rajzolás
Görög irod. tört.	Statisztika
Görög régiségek	Stereometria és sphaerikai trigonometria
Gyorsírás	Számtan
Jogtörténet	Természetrajz:
Kereskedelem-isme	Álattan
Kereskedelmi földrajz	Bogárgyűjtő
Keresk. szokások ismert.	Rovargyűjtő
Lélektan	Lepkegyűjtő
Logarithmustáblák	Növénytan
Logika	Növényhatározó
Magyar helyesírás	Ásványtan
Magy. közigazgatási jog	Tornatanítás
Magyar közjog	Török nyelvtan
Magyar magánjog	Világtörténet
Művelődéstörténet	
Mythológia	

Megrendelhető alulírt kiadónál, s bármely hazai könyv-
 árusnál.

Pozsony — Budapest.

Stampfel Károly,
 kiadó.

